

Др. ЯРОСЛАВ РУДНИЦЬКИЙ

НАРИС

УКРАЇНСЬКОЇ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ

1946

diasporiana.org.ua

=====
*** З ЦИКЛЮ : УНІВЕРСИТЕТСЬКІ ВИКЛАДИ ***

=====
НАКЛАДОМ
УКРАЇНСЬКОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ ГРОМАДИ
в Авґсбурзі
=====

1. ЗАГАЛЬНІ УВАГИ.

§ 1. Крім спільної всеукраїнської літературної мови, є ще багато відмін української мови, що їх уживають селяни по селах і хуторах. Системи таких сільських відмін української мови, що підпадають окремим законам і розвитку називаємо г о в о р а м и. Говори лучаються в більші групи: н а р і ч ч я, а т о ж поділяються на менші: г о в і р к и.

Які чинники витворюють говори?

Коли глянемо згори на географічний простір якоїсь мови, то побачимо гори, річки, ліси, степи, багна, озера й т. п.; ці г е о - г р а ф і ч н і ч и н н и к и мали свій вплив на зрізничування мови? Ось недоступні, чи важко доступні мовні терени, як нпр. карпатські закутини, чи поліські багна, аберегли багато давніх прикмет-архаїзмів, тоді коли легко доступні терени втратили їх і скоріш підпадали під впливи літературної мови. Так нпр. розвій *о е* в закритих складах (§ 16,1) не дійшов до *і*, тобто до ступня розвою подільської, степової і взагалі низинної України, а задержався досі в Карпатах, чи на Поліссі на ступні в XII і пізніших віків: на звуках *у, ю*, чи двозвуках *уо, уї, уе, уь*, пор. *кіль*, поліське: *кӯль, кӯльнь, кӯльнь*, карпатське: *кӯль* і т. п.

Крім географічних чинників велику роль відіграли при повстанні говорів колонізаційні рухи українських племен. Так нпр. Лівобережжя, Слобожанщину й дальші південно-східні обшири України скolonізували протягом XVI—XVIII ст. найближчі західні племена, головнo в Київщини, Поділля й Полтавщини та цим розширили свої говори на ці території: сьогодні вони мало зрізничовані, тому, що їхнє походження майже однакове.

Впливи чужих мов спричинюють теж немалі зміни в мові. Ось нпр. під впливом польської мови має лемківський говір наголос на другому складі від кінця (нпр. *Слѡва Исѹсу Христу* й ін.); під впливом румунської мови в наших карпатських говорах, головнo в гуцульському, багато таких слів, як

гуля, глян, тайстра, жектиця, телетка, бербениця, кичера, рипа, трупнь, царина й ін.

Крім цих чинників немаду ролю в різничкуванні мови грають релігійні та економічно-політичні умовияп; релігійні, політичні та економічні осередки завжди впливали на своє довкілля й робили свій говір провідним, поширюючи його в некористь інших говорів. Під впливом церкви співають нпр. на Гуцульщині *Святий Боже*, хоч там постійно в буденній мові *сьветий*, або *сетий*; під впливом церкви задержалися в деяких словах давальники на -у нпр. *Слава Ісусу Христу, Пану Богу, Духу*; впливом церкви треба пояснити задержання наростка -итель в словах: *Христитель, святитель, трактитель* і ін.; приростка со- в словах: *сотворитель, согрішити, собор* і ін.

Та найважливіший чинник, що впливає на різничкування й зміня в мові й що ним можемо вяснити інші чинники, це г і я до наслідувания. Наслідувати когось або щось, наслідувати чийсь поведінку, стиль, мову, вимову й т. п. — це прикметне не тільки одиницям, але й цілим людським громадам. Причина цього явища лежить глибоко в людській душі й в'яжеється в почуттям вартости чогось. Люди вважають щось за гарніше, краще, доцільніше й тому його наслідують.

Прикладів на це явище багатько в мові. Ось бойківський говір у Карпатах найближчий до літературної мови із усіх західньо-українських говорів. М. ін. найголовніша його признака, що відрізняє його від наддністрянських й покутсько-буковинських, це задержання чистого звуку *а* після м'яких приголосівок, нпр.:

бойк. *сяду*, наддністр. й покутсько-гуц. *седу*,

„ *п'ятниця* „ „ „ *п'ятниця (-ці)* й б. ін.

Але тому, що важливіші культурно-економічні осередки лежать на Підгір'ї, тобто на терені наддністрянських говорів, селяни в Бойківщини, що мусять ці осередки відвідувати, наслідують їхній говір. В чисто-бойківських селах можна почути й *п'ять* і *двайцять* і *п'десять* і ін., саме як вияв наслідувания вимови підгірських містечок — наддністрянських говорівих теренів. Цей перехід *'а* в *'е* торкається тільки найчастіш уживаних слів і форм, бо крім них загально бойки вживають далі свої власні форми із чистим *'а*, отже *сяду, зять, дякую* й т. п.

Гін до наслідувания чогось кращого, вищого в мові є й заголовну причину того, що селяни, зокрема молоде покоління, старалються говорити по-літературному, покидаючи свої говіркові звички і наслідуючи мову школи, театру, книжок, часописів і т. п.

2. ПОДІЛ І ГОЛОВНІ ПРИЗНАКИ УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРІВ.

§ 16. Українські говори укладаються в два головні наріччя: **південне** й **північне**. Між ними найголовніші різниці такі:

1. Розвій т. зв. ікання. У північно-українських говорах воно залежить від наголосу, в південних не залежить. У перших давні *o, e* під наголосом перейшли в рівні двозвуки, без наголосу абереглися як *o, e*; у південних давні *o, e* без уваги на наголос перейшли здебільшого в *i*. Приклади:

півд.-укр.

кінь
стіл
шість
приніс
жінка

півн.-укр.

а) під наголосом:

к^дочь, к^дець, к^ди^днь, к^ди^днь¹),
ст^дол, ст^дел, ст^дыл, стул,
ш^дість,
прин^дос, прин^дес, прин^дос,
ж^донка і ін.

б) без наголосу:

ста^дрість не ра^дість ста^дрость не ра^дость,
ка^дмінь ка^дмень,
війн^да войн^да,
слів^дцє слов^дцє і ін.

2. В південних говорах праслов'янський звук *ě* (=ь, ять) дав усюди *i*, в північних під наголосом дав *ie*, без наголосу *e*. Приклади:

півд.-укр.

м^дт
ді^двка
бід^дний
лі^дс

півн.-укр.

а) під наголосом:

мі^дт,
ді^девка,
бі^дєдни,
лі^дєс і ін.

б) без наголосу:

ме^дшбк,
де^двч^дата,
бе^да
ле^дсі і т. д.

¹) Пояснення знаків говірної вимови гл. § 20.

3. В південних говорах праєлов'яписке *є* перейшло в *я* (*і*, *є*) без уваги на наголос, у північних під наголосом дало *я* (*є*), без наголосу дало *е*. Приклади:

півд.-укр.	півн.-укр.
в) під наголосом:	
<i>пять (пѣть)</i>	<i>пять (пѣть),</i>
<i>сѣду (сѣду)</i>	<i>сѣду (сѣду),</i>
<i>тягну (тѣгну)</i>	<i>тягну (тѣгну) і ін.</i>

б) без наголосу:	
<i>пáмьять (пáмьть, пáмíть)</i>	<i>пáмєть,</i>
<i>дѣвѣять (дѣвѣсть, дѣвѣть)</i>	<i>дѣвєть,</i>
<i>хóдѣять (хóдѣть)</i>	<i>хóдєть,</i>
<i>нóсѣять (нóсѣть)</i>	<i>носєть і ін.</i>

4. В південних говорах давальник однини кінчається на *-ові*, *-еві* (*-ови*, *-єви*), в північних на *-у* *-ю*. Приклади:

півд.-укр.	півн.-укр.
<i>братові (-ови)</i>	<i>брату,</i>
<i>дубові (-ови)</i>	<i>дубу,</i>
<i>коневі (-єви)</i>	<i>коню і ін.</i>

5. Закінчення прикметників в південних говорах: *-ий*, в північних: *-и*. Приклади:

півд.-укр.	півн.-укр.
<i>черствий хлѣб</i>	<i>черстви хлѣб,</i>
<i>чорний кінь</i>	<i>чорни кунь,</i>
<i>літній день</i>	<i>літні день і ін.¹</i>

§ 17. Південно-українське наріччя поділяється на дві групи говорів: в західню й східню. Важливіші різниці між західньо- й східньо-українськими говорами такі:

1. Більший нахил м'якшити приголосівки перед *і*, що чергується з *о*, в східніх, як у західніх говорах, нпр.:

зах.-укр.	сх.-укр.
<i>сіль (солі)</i>	<i>с^оіль¹),</i>
<i>потік (потока)</i>	<i>пот^оік і ін.</i>

¹) Знак ^о ам'якшує легко попередню приголосівку.

вах.-укр.
лавкі, лавкє
шляхі, шляхє
кінути, кєнути

сх.-укр.
лавкі,
шляхі,
кінути й т. і.

3. Загальне вживання у східніх говорах т. зв. середнього (півам'якшеного) *л'* — у західніх *л* заднього нпр.:

вах.-укр.
молоко
брали

сх.-укр.
мол^{л'}око,
брал^{л'}и й т. п.

4. Здовження (подвоєння) приголосівок у східніх говорах (як і в літературній мові) незнане в західніх, нпр.:

вах.-укр.
зілк
насіне
житє

сх.-укр.
зілля,
насіння,
життя й т. п.

5. Слабший ступінь м'якшення зубних приголосівок на сході, сильніший на заході, нпр.:

вах.-укр.
св^ваду, св^веду
вз^вав, вз^вев
ц^вілувати

сх.-укр.
с^ваду,
вз^вав,
ц^вілувати й т. п.¹⁾

6. М'яке *р* у східніх говорах (як і в літературній мові) на заході вимовляють твердо, нпр.:

вах.-укр.
кобз^рь
раб^рій, р^раб^рій

сх.-укр.
кобз^рь,
р^раб^рій й т. і.

7. Закінчення давальника *-ови* (*-еви*) на заході, *-ові* (*-еві*) на сході (як у літературній мові), нпр.:

¹⁾ Деякі наслідувачі «велико-української» вимови на заході вимовляють тепер цілком твердо *сйаду*, *сйяль*, *цйлувати*, подібно також: *пресвіта*, *свйатий* і ін. Така вимова неправильна, вона калічить мову й тому треба її вистерігати.

вах.-укр.	сх.-укр.
дубови	дубові,
чоловікови	чоловікові,
коневи	коневі,
глопцєви	глопцєві і ін.

8. Закінчення місцеownika *-и* в західних, *-і* в східних говорах (як і в літературній мові), нпр.: -

вах.-укр.	сх.-укр.
на кони	на коні,
на землї	на землі,
на поли	на полі,

9. Закінчення родовника множини *-ий* у західних, *-ей* у східних говорах (як у літературній мові), нпр.:

вах.-укр.	сх.-укр.
коний	коней,
людий	людей,
частий	частей і ін.

10. Різниця в наголосі, нпр.: окситонеза (пересув наголосу на кінець слова) в деяких відмінах на заході, нпр.:

а) в відміні ніяких іменників:

	вах.-укр.		сх.-укр. (і літ.)
одн.	решетѡ	множ.	решетѡ
„	дѣрево,	„	дѣрево
„	череслѡ	„	череслѡ
„	ремеслѡ	„	ремеслѡ
			множ. решета, дѣрѣва, чересла, ремесла й ін.

б) в діслівній *-и* відміні:

	вах.-укр.		сх.-укр. (і літ.)
	плачѹ,		плачѹ,
	платиш,		платиш,
	платить,		платить,
	платимѡ,		платимѡ,
	платитѣ,		платитѣ,
	платять,		платять,
			платію, платиши, платишь, платимо, платите, платять і ін.

п) в дієслівній -е відміні:

зах.-укр.	сх.-укр. (і літ.)
замкн ^у , засн ^у ,	замкн ^у , засн ^у
замкн ^{еш} , засн ^{еш} ,	замкн ^{еш} , засн ^{еш} ,
замкн ^е , засн ^е	замкн ^е , засн ^е .
замкн ^{емо} , засн ^{емо}	замкн ^{емо} , засн ^{емо}
замкн ^{ете} , засн ^{ете}	замкн ^{ете} засн ^{ете} ,
замкн ^{уть} , засн ^{уть}	замкн ^{уть} , засн ^{уть} .

Рівниці в наголошуванні займенникової відміни:

зах.-укр.	сх.-укр. (і літ.)
мого	мог ^о
твого	твог ^о
сього	сег ^о
всього	всьог ^о і ін.

Рівниці в наголошуванні відприкметникових прислівників:

зах.-укр.	сх.-укр. (і літ.)
велико	в ^е лико,
здорово	зд ^о рово,
дешево	д ^е шево,
теж: тимчасом	т ^и мчасом,
наперед	нап ^е ред,
віч-на-віч	віч-на-віч і ін.

11. В південно-західних говорах вживають частіш зворотів: *маю, маши, має...*, *він має, вона буде мати...* й т. п., в південно-східних говорах на цьому місці зустрічаємо звороти: *в мене в, в тебе в, в нього в...* *в нього був, в неї була...* й т. п. Цей останній спосіб вислову подибуємо теж і в північному наріччі, зокрема ж у його східних говірках.

12. Частіше вживання зворотів: *нема що, не мав чого, не маю кому, не мав до чого...* в південно-західних говорах, в протилежність до зворотів: *нічого, не було чого, нікому, не було до чого...* в південно-східних говорах. Сюди належать теж: західне: *нема коли, нема куди*, супроти східного: *ніколи, нікуди*.

13. В південно-західних говорах конструкція: *нас було двох, їгало трох козаків, ішло чотирох вояків...* відповідає південно-східній конструкції: *нас було двос, їгало (або: їгали) три козаки, ішли чотири вояки (або: четверо вояків...)*

14. Часте вживання в західніх говорах конструкцій із знахідником множини, типу: *годоу діти, бачу молодиці, хлопці, співаємо пісні...*, в східніх родовика множини: *годоу дітей, бачу молодиць, хлопців, співаємо пісень...* Сюди належать теж знахідники-родовики однини типу:

зах.-укр.	сх.-укр.
<i>пишу, дістаю лист</i>	<i>пишу, дістаю листа,</i>
<i>беру, кладу ніж</i>	<i>беру, кладу ножа.</i>

15. Окрема конструкція по дієсловах:

зах.-укр.	сх.-укр.
<i>чекати на кого</i>	<i>ждати кого</i>
<i>шукати за чим</i>	<i>шукати чого</i>
<i>болить кого що</i>	<i>болить кому (або: в кого) що</i>
<i>коштує кого що</i>	<i>коштує кому що.</i>

16. Лексикальні (словникові) рівниці:

зах.-укр.	сх.-укр.
<i>чекати</i>	<i>ждати</i>
<i>тримати</i>	<i>держати</i>
<i>бузько</i>	<i>мелека (побіч: чорногуз)</i>
<i>когут</i>	<i>півень</i>
<i>коцюба</i>	<i>кочерга</i>
<i>зимний</i>	<i>холодний</i>
<i>зле</i>	<i>лихо, погано</i>
<i>пліт</i>	<i>тин</i>
<i>дев'ятдесят</i>	<i>дев'яносто</i>
<i>пес</i>	<i>собака</i>
<i>вдяць</i>	<i>взяць</i>

(Пор. іще таблицю на стор. 68—9.)

3. ТЕРИТОРІАЛЬНЕ РОЗМІЩЕННЯ ГОВОРІВ¹⁾.

§ 18. Південно-західня група говорів займає: південно-західню частину Київщини, південну частину Волині та Холмищини, ціле Поділля, Сх. Галичину, Буковину, Закарпаття та Бессарабію й поділяється на такі говори:

¹⁾ Пор. карту українських говорів

1. Карпатські: а) лемківський, б) бойківський, в) гуцульський;
2. Наддністрянські (оцільські),
3. Надсянські,
4. Покутсько-буковинські,
5. Подільські,
6. Південно-волинські.

Південно-західня група говорів незвичайно сильно зрівнякована; причина цього — з одного боку їхня давність на цих теренах та їх відокремленість, з другого ж боку те, що вони з усіх українських говорів досі найкраще пресліджені.

Південно-східня група говорів, що займає півд.-східню Київщину, Лівобережжя, Слобожанщину, Крим, Донщину, Ставропільщину, Кубанщину та Чорноморщину, ще мало досліджена й її визнають за найбільш одностайну групу говорів. Різниці між цими говорами здебільшого в словниковому та фразеологічному матеріалі.

Найважливіші східньо-українські говори це: полтавський та південно-київський; вони дали основу для розвитку української літературної мови.

Північно-українська група говорів поділяється на три головні підгрупи:

1. східньо-поліську (говори на схід від Дніпра в Чернігівщині та в північно-західній Полтавщині),
2. середньо-поліську (правобережні говори від Дніпра до ріки Горині),
3. західньо-поліську (західньо-поліські та підляські говори).

Крім цих груп є ще перехідні й мішані говори, звичайно між поодинокими говорами. Тільки частина, нпр. північно-українських говорів, зберегла чистий тип цієї групи. На південній її частині дуже сильно позначився вплив південно-українських говорів. Ці перехідні говори на північній основі займають увесь південний пояс північної говорової полоси. Найбільш прикметне цим говорам те, що вони мають на місці старих *о*, *е* часто і нпр. *кіль* побіч однозвуків *у*, нпр. *кунь*.

4. ВРАЗКИ УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРІВ.

А. ПІВДЕННО-ЗАХІДНЯ ГРУПА ГОВОРІВ.

І. Карпатські говори.

а) Лемківщина.

§ 19, 1. Дещо про село Явірки.

(Запис І. Зілинського в с. Явірках, Новоторжчина в р. 1934).

Наше село називається¹⁾ Явірки, а люде явірчане, еден явірчан, два явірчане, явірський хлоп, з Явіррок, повіит Новьий Торх. Наша бесьйда²⁾ називається явірська, мы тадаме³⁾ по явірську. Еден ксвндз⁴⁾ був з нас п'ятдесят два рокы, назывався Грынявец и мав двох сыны⁵⁾. . .

(І. Зілинський: Лемківська говірка с. Явірок).

2. К а в к а.

(Запис Григора Геровського в с. Фольварка у Спищині в р. 1934).

Бие⁶⁾ царь а⁷⁾ мав коня а⁷⁾ пойдав⁸⁾ своїм слугом, же зторий⁹⁾ перше пріде¹⁰⁾ повійсти¹¹⁾, же¹²⁾ кинь здох, того даст обйисити¹³⁾. Слузи¹⁴⁾ шья¹⁵⁾ старалі меджи собом, же зторий перше царьйові повійст, та го царь даст обйисити¹³⁾. Ані еден не йшов повійсти, бо шья бояв. . . Цітан пишов ку царьйові¹⁶⁾ а⁷⁾ пойдав⁸⁾, же, пане, ваш кинь лежит, ноги вичагнени, язык вувал'ений а⁷⁾ не дихат¹⁷⁾. Царь пойдав⁸⁾, же цо¹⁸⁾ в му¹⁹⁾. Цітан пойдав⁸⁾, же не зна. Царь пойдав, же здох. Цітан пойдав⁸⁾: „Пане, вас треба обйисити¹³⁾, бо сте подалі, же кинь здох. Царь не знав, цо робити, бо сам повійст²⁰⁾, же кинь здох.

(Československá Vlastivěda, Т. II, стор. 478).

3. Чортова скала.

(З діалектологічної платівки LA 1407 Інституту Звукових Дослідів у Берліні. Мовлянин із с. Камюнки на Спішу).

Раз в нєхьи чьорт ішов розбіті старолюбовєнцкій замок, котрий був проклятий од єдного кіральфля²¹⁾. Чьорт мав пріка-

¹⁾ Звук *ы*, де т. з. задне *и*, артикульоване глибоно в усній ямі. ²⁾ Мова ³⁾ Говоримо. ⁴⁾ Священик. ⁵⁾ Синів. ⁶⁾ Був. ⁷⁾ і. ⁸⁾ Казав. ⁹⁾ Котрий. ¹⁰⁾ Прийде. ¹¹⁾ Сказати. ¹²⁾ Що. ¹³⁾ Повісти. ¹⁴⁾ Слуги. ¹⁵⁾ Ся. ¹⁶⁾ До царя. ¹⁷⁾ Дихав. ¹⁸⁾ Що. ¹⁹⁾ Йому. ²⁰⁾ Сказав. ²¹⁾ Чорнокишник.

зано до дванацятой годіны в нѣчы розбити замо́к. А ке́дь¹⁾ ся за-
повѣдъ бы, тѣвѣди о дванацятой заспѣват ко́гут і вын²⁾ на дрѣдзі³⁾
ся премѣнит на кольмайс⁴⁾).

Так ся і ста́ло.

Чѣорт запѣдѣв, на дрѣдзі ко́ло за́мка, як ко́гут заспѣвав два-
нацяту годіну, розпусѣвся чѣсто⁵⁾ на кольмайс, а ска́ла остѣла
там сто́яти і те́рас⁶⁾. От тѣго́ ча́су назѣватся Чѣортѣва ска́ла.

Чѣортѣва ска́ла сто́ит ко́ло Попрѣда на до́линѣ блѣско У́йка,
Гайтѣвок і за́мка Старолюбо́вны, о ко́трой то́та наро́дна прѣ-
повѣтка розшире́на ме́ндѣжі⁷⁾ наро́дом на око́лиці. За́мок старо-
любо́вѣнцкій сто́ит ко́ло Попрѣда блѣско місто́чка Старолюбо́вны
і Камѣонки, а в ма́стком вѣдно́го польско́го грѣфа⁸⁾.

(Г. Наконечна - Яр. Рудницький: *Ukrainische Mundarten, Südcarpatoukrainisch (Lemkisch, Bojkisch und Huzulisch)*.
Berlin 1940, ст. 35-7).

4. Цыга́нка і ху́оп.

(Запис власний влітку 1932. р. в с. Лосю, Горличчина).

Цыга́нка прѣшла⁹⁾ до ху́опа ворожѣти: Да́йте лем га́здо си
поворожѣти, а я вам по́вѣм¹⁰⁾, што з ва́ми бу́де о пят ро́ки на-
пе́ред. Га́зда взя цыга́нку до́хыж¹¹⁾, за́мкнув дѣри, прѣнюс¹²⁾ си
мо́туз і цыга́нку ви́бѣв до́бре. По́тем ї гѣарѣт¹³⁾: Ти ми ма́ла во-
рожѣти на пят ро́кив напе́ред, а ти не зна́ла, што с то́бом за́-
раа́ бу́де, же я те́бе гне́ски¹⁴⁾ бу́ду бив.

5. О га́вдѣ і¹⁵⁾, што мав тры́ох сы́нів.

(Запис І. Верхратського в 1900. р. в о. Волі Нижній, Ясоль-
щина).

Мав е́ден га́зда тры́ох сы́нів тай мав та́ку я́блін¹⁶⁾, што бы́ла
блы́щача, як злото́. Та́кы я́бка на ны́ бы́ли злото́м¹⁷⁾, тай хо́див
на ны́¹⁸⁾ гно́чи та́кый пта́х і то́ты я́бка їв; тай гѣврит тот га́зда
сынім¹⁹⁾: ко́трый того́ пта́шка по́мат²⁰⁾, тот бу́де бо́жий. Тай
зробѣв вѣдно́му сы́новѣ гостѣну, тай тот сын на́вѣся, напѣвѣся тай
вѣйшов під то́ту я́блін, тай лю́г²¹⁾ тай спит. Цѣ́лу ніч²²⁾ спав,
спав, а пак ра́но встав, тай то́ ко́ж²³⁾ ден¹⁶⁾ та зѣвся і пѣшов до́-
мів. Тай прѣшов до́мів, а оте́ц¹⁸⁾ зѣду́вся²³⁾: прѣнюс ес²⁴⁾ пта́шка?

1) Коли. 2) Він. 3) Дорозі. 4) Коломазь. 5) Зовсім. 6) Тепер. 7) Між.
8) Графа. 9) Прийшла. 10) Скажу. 11) Від „хыжа“ = хата; ы це т. зв. вадпе
и, артикульоване глибоко в усній мѣ. 12) Приніс. 13) Говорить. 14) Днеська,
сьогодні. 15) Знак ь зм'якшує попередню приголосну. 16) М'які приголо-
совки на кінці слів тверднуть у лемківському говорі: „яблін“ зам. яблівь,
яблуня. Подібно: ден, отец і і. 17) Золоті. 18) Вночі. 19) Нтверде (із дав-
нього о), сивам. 20) Зловить. 21) Ліг, поклався спати. 22) Уже — в давнього
„ложо“. 23) Довідується, питає. 24) Чи ти прийв?

Тот гварит: нѣт¹⁾! — Та чом? Тот гварит: я спав! Та тазда му гварит: не будеш божий! . .

(І. Верхратський: Про говор галицьких лемків, Львів 1902, стор. 201).

б) Бойківщина.

6. Спогад про світову війну.

(Запис власний, влітку 1935. р. в с. Багноватій, Турчанщина).

Селѣ ся називат Багновата, пѣтык²⁾ Багновата; де я сиджу, то вже Стодѣла³⁾, онта горбѣйка. Дыдичкы в сѣльї ни тямю, алы кажут бол⁴⁾. Тямю, як Мац⁵⁾калы стоялы під Стодѣлов та дуже їх ранѣлы. А с канѣныѣ стрѣлялы ажь из Задѣвского⁶⁾. С тих, котрі цыѣ⁷⁾ поранены бол⁸⁾, дванѣцять Мац⁹⁾калыѣ умерлы. А внобого¹⁰⁾ поховалы на мѣйї загороды — на Стодѣлы, пѣнойку, бая. По вѣйны менѣ вѣгналы¹¹⁾ в зруб¹²⁾; а мнис¹³⁾ дуже тѣшко¹⁴⁾ минѣ старѣйкому¹⁵⁾.

7. Про астронома.

(Запис власний, влітку 1936. р. в с. Сенечолі, Долинщина).

За остромна¹²⁾ с прѣповітка: Мав їхати царь на спѣцѣр ѣ взѣв собѣ остромна. Пришлы¹³⁾ в хл¹⁴⁾бс¹⁵⁾ке селѣ до тазди сдѣвр і кажут: „Гѣздо, цѣ бисте нас прѣялы пѣныч“. А тот тазда: „Я би вас прѣяв, алы я ни маю де“. А ўны¹⁴⁾: „Ми тѣйкы¹⁵⁾ на обѣры“. — „Та на обѣры вѣпаде¹⁶⁾ злѣ хѣля¹⁷⁾ в ноцѣ“. А остромн: „Ви тим ни журѣтсѣ“ . . .

Пришлѣ в ноцѣ прѣходит буря. Дыдо пѣридѣньном¹⁸⁾ встав, а царь кажи: „Дыду, як ти знав, що буди злѣ хѣля?“ А він: „Я — прѣше пѣна — бо мой свинѣ носѣлы с кѣчи солѣому“. А царь до остромна: „Хл¹⁴⁾бс¹⁵⁾ка свинѣ лѣпшиѣ остромн, як ти“.

Південно-карпатська Бойківщина (або т. зв.
„середньо-закарпатський“ говір.)

8. Про опира.

(Запис І. Верхратського в с. Раківці Великому, коло Іршави на Закарпатті в р. 1899).

¹⁻³⁾ М'яка приголосівка перед вѣаном ѣ! ²⁾ Була, л¹⁾ це т. зв. середнѣ л, м'якше як л. ⁴⁾ Задѣльське, село на південний схід від Багноваті. ⁵⁾ Ще. ⁶⁾ Одного. ⁷⁾ Вигнали. ⁸⁾ В зруб на роботу. ⁹⁾ Днесь, сьогодні. ¹⁰⁾ Розуміється: жити. ¹¹⁾ Старенькому. ¹²⁾ Астронома. ¹³⁾ Пришли. ¹⁴⁾ Вони. ¹⁵⁾ Тут-ни, роз. переночуємо. ¹⁶⁾ Впаде. ¹⁷⁾ Негода, буря. ¹⁸⁾ „Передо дньом“, досвіта.

За́бнр҃я. Юр҃ко, раковѣцкы́й¹⁾ чьоловѣк²⁾ мясо³⁾ сурь⁴⁾ варѣнцѹ, та стрѣтце у хамникѹ⁵⁾ ѡдного мараморбишкы́ чьоловѣкѹ з Нѣнкова той кѣже му: менѣ страшно самѡму їти. А тот му говорѣть: не буйтєся нич, я сам опир⁶⁾; кедь⁷⁾ вын ся шти потрафѣти, обысьте ся вступѣли їс перти⁸⁾, їс тожѡво, а кедь ѡсьте не гѡдны, обы лем нѡвѣсик у вас був та забуйтє му право⁹⁾ в чѣрево. Ай пушли¹⁰⁾ домы¹¹⁾, та посадиѣ тот Юр҃ка на лѣвицю і зѣчали їсти. Та Юр҃ко їв калѹсту, а тот їсть бур҃ѣтку (варѣнос мясо). Як тот лем раз отвориѣ рот, пѡчала кров свѣстѣти їз нѡса і рта смѹ. А жонѡ му ся стѡпила взѣли рѣмѣнь їз грядкы¹²⁾, та побѣгла їд нѡму та обтягла го тым рѣмѣньѡм той рѹку йомѹ обвилѡ, тай розцѣб¹³⁾ ся собѡв, так ги¹⁴⁾ бы умѣр. Жонѡ покликкала Юр҃ка, бы помѹг¹⁵⁾ вѡ помѣсти на пѣч. Там склѣли єв ги¹⁶⁾ умерлого...

(І. Верхратський: Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів, Львів 1899, стор. 146).

9. Батько й три сини.

(За записом І. Панькевича з 1928. р. в с. Валашківцях на Закарпатті).

Быв ѡден худѡбный¹⁶⁾ чьоловѣк, а мѡв двѡх сынѡв¹⁷⁾. І дав вул¹⁸⁾ тым двѡх сынѡв до шкѡлы учѣти. Учѣлїса¹⁹⁾ до петниц²⁰⁾ рѡкув²¹⁾ і так ѡнї росѣпалї²²⁾ свѡго апу²³⁾, же як прїшлї домы²⁴⁾ на крачун²⁵⁾. так не мѡв їм ані што дѡти зїстї. Але шї²⁶⁾ там нашлї²⁷⁾ у сосїку да с пѹлкурца²⁸⁾ жїтѡ та вонї тотѡ змѡлолї у млынцу²⁹⁾ дѡма. Та як посатковалї³⁰⁾, так їм отец повѣ³¹⁾: же ко сынове мѡї! До тепѣр стѣ³²⁾ бѣлї у шкѡлах, а дѡлѣ³³⁾ уж ходѣти не мѡжете. Бо видѣте, же я уж са росѣпав шїткого свѡго тѡздовѡня, Так тепѣр мѹсїте братї плуг а косу, орѡти і обраблѣти зѣмлю, бо до шкѡлы уж не гѡднїстѣ³⁴⁾ ходѣти.

(І. Панькевич: Говір села Валашковець, Львів 1930, стор. 32).

10. Звичай на Рїздво.

(З платівки LA 1451 Інституту Звукових Дослідів у Берліні. Мовлянин із Ужгороду).

1) Звук и — це глибоке заднє и. 2) Знак в м'якшить попередню приголосіаку. 3) Ніс (від нести). 4) Сіль. 5) Хамник = хабник-кучі, дїс. 6) Опир. 7) Коли. 8) Перть = стежка. 9) Просто. 10) Пішли. 11) Додому. 12) Гряди, грядна = жердка, звичайно над ліжком, на нїй вїшають одяг. 13) Кинув. 14) Мов би. 15) Поміг. 16) Бідний. 17) Синів. 18) Він. 19) Училися. 20) П'ятнадцять. 21) Років. 22) Витратили. 23) Батька (мадарське „ара“). 24) Додому. 25) Крачун, або корочун — різдвяні свята. 26) Ще. 27) Найшли. 28) Півкірця. 29) Жорна. 30) Посвятували. 31) Сказав. 32) Ви були. 33) Далі. 34) Можете.

На кра́чюн¹⁾ є у нас такий сокташ²⁾, же³⁾ пѣред святѡв е-
чѣрьѡв гáзда пýжде на солóму, а дѣвка вўмете хїжу, а тогдї несе
смїтл, колї гáзда несе солóму.

Дѣвка зустанє вонка⁴⁾ і як пес у кóтроду бдѡць загáкать,
та онá в тот бук ся оддáсть. Потóму дадуть худббї колáч, шо
пóтруть из мѣдом на криш⁵⁾ і захпáють⁶⁾ до ньбго три зубкї
чеснокў, зáто жебї⁷⁾ і худбба знáла, же тилїрь в кра́чюн. Гáзда
розпечє жєльзний рожєн, улáпнть пса і вўпече му на чолї криш
из тим рожньом, зáто жебї ся пєс нїгда⁸⁾ не збїсєв⁹⁾. Пѣред
кра́чюном, колї жбнн печють колáч, дѣти ся зубўють¹⁰⁾ і як
ужє вшїткó¹¹⁾ вўбрали с пѣца, кладуть дѣти бўсьї нбгї на чѣ-
люсти, жебї їм ся нбгї не збирáли.

На святїй вѣчур довкóла обáжуть жєльзний ланц, а на
ном дѣти кладуть нбгї, жебї такї булї муцньї, як тот ланц.
Дѣвкї беруть ис солóми, що є в хїжї, а на пўвнуч идуть до цѣрквї,
а за собѡв пуцáють по вднў солóмку, зáто жебї мáли вѣль¹²⁾
сватачьїв.

(Г. Наконечна - Яр. Рудницький: Ukrainische Mundarten.
Südcarpatoukrainisch (Lemkisch, Wojkisch und Huzulisch),
Berlin 1940, стор. 58-9).

я) Гуцульщина.

11. Колядка.

(Запис В. Шухевича в р. 1904. в с. Жабю).

Шо горї, горї пави ходили (Господи Боже!),
А по долинї пїрїи ронили.
Туда ж нам була здавна стежечка,
Ходила ж нею пишна донечка,
Ой їшла, їшла, пїрїи збирала,
Пїрїи збирала, в рукавец клала,
З рукавцьї брала, на столик клала,
З столика брала, вїночок плєла,
Вїночок плєла, на голов клала.
Ой звїйили си три буйнї вїтри,
Йик¹³⁾ повїйнули, вїнчок шайнули¹⁴⁾,
Шайнули вїнчик на синє море.
На синїм мори три риболовцьї,
Три риболовцьї, всьї три молодцьї,
Три риболовцьї рибку ловили,
Павїиний вїнчик в сачок имили.

¹⁾ Рїздво. ²⁾ Звїтан. ³⁾ Що. ⁴⁾ Надворї. ⁵⁾ Хрєст. ⁶⁾ Запхáють. ⁷⁾ Щоб.
⁸⁾ Нїколи. ⁹⁾ Сказив. ¹⁰⁾ Роззують. ¹¹⁾ Все. ¹²⁾ Багато. ¹³⁾ Як. ¹⁴⁾ Скинули.

Ой день, добрий день, три риболовці,
 Чи не спіймали павійний вінчик?
 Ой що ж нам буде за перевець?
 Одному буде срібний перстенець,
 Другому буде хустка шовкова,
 Третому буде сама молода,
 Сама молода, тречная панна.

(В. Шухевич: Гупульщина, Т. IV. Львів 1904, стор. 122—3.).

12. З домашніх занять.

(За записами І. Янова в 1926. р. в с. Ферескулі).

Рано нєня¹⁾ встаєт, умиваџи²⁾, Богу си мо́лит и кутаџи³⁾.
 Дає їсти пєриш⁴⁾ поросєтџи⁵⁾ та виттáк⁶⁾ курџи. Зимі⁷⁾ мáлис-
 ме⁸⁾ три курџи, весєнї (на єсенї) половєї⁹⁾ убєв¹⁰⁾ дві курџи; оннá¹¹⁾
 осталаси та несєци¹²⁾. Сџџá складáємо в горшє¹³⁾, купуємо крáскі
 до крáшини¹⁴⁾ вовни на запаскє¹⁵⁾, на ўнїўчи¹⁶⁾, на гáчи¹⁷⁾ и сардакє¹⁸⁾.
 З вовни робїи¹⁹⁾ ниткє потòму чут²⁰⁾ и робїи петєк²¹⁾ бїлий
 або чòрний. Вин рїткїи²²⁾ вк сак; с петєка їстаџот²³⁾ сукнò,
 несџд у стџпу, там пїжаџот²⁴⁾, виттáк мєнник²⁵⁾ вимїтує готбєе
 сукнò.

- (І. Янів: Z fonetyki gwar huculskich, Symbolae grammaticae Rozwadowski II, Краків 1928, стор. 290).

13. Про село Вовчинці.

(З діалектологічної платівки LA 1491 Інституту Звукових дослідів у Берліні. Мовлянин — уродженець села).

Зачєв менї тогдї дьїд ўповїдаџи за сєлò, бо я їгò питáв ба-
 гáто разів, вїткџи то мнє²⁶⁾ це нòсит сєлò, тџо їгò христїв. Тогдї
 дьїд казџв, шо нє нїп христїв, áле то називáєси Вовчїнець від вовкїв.
 То давнò булїи велїкї лїсї тут тай їли вїџци вовкї, так дáлї,
 та тогдї приїшли багáто людїи та побїли тих всїх вовкїв. І
 онї там засьїлиси на цїм мїсци та зробїли си сєлò і онї назвáли
 це сєлò Вовчїнцџами.

То фáйне²⁷⁾ дўже сєлò, бо онò сидїт так мєжи горбáми, так
 яж у однїй рїнцї, то фáйно татò так є. Там потџїк насєрет

¹⁾ Мати. ²⁾ Умиват си = умивається. ³⁾ Кутат си = їсть. ⁴⁾ Насам-перед. ⁵⁾ Знак визначає слабу м'якість (півм'якість) попередньої приго-лосівки. ⁶⁾ Відтак. ⁷⁾ В зимі. ⁸⁾ Ми мали. ⁹⁾ Рід яструбá. ¹⁰⁾ Убив. ¹¹⁾ Одна. ¹²⁾ Несет си = несється. ¹³⁾ Горща. ¹⁴⁾ Крашення. ¹⁵⁾ Запаска, фартух. ¹⁶⁾ На опучі. ¹⁷⁾ Штани. ¹⁸⁾ Сердаки. ¹⁹⁾ Роблять. ²⁰⁾ Тчуть (до: ткаџи). ²¹⁾ Вовчїна вагортка. ²²⁾ Рідкий. ²³⁾ Дїстаџоть. ²⁴⁾ Валити, фалювати сукно. ²⁵⁾ Мельник. ²⁶⁾ їм'я. ²⁷⁾ Гарве.

селі, церква сірет село фійно сидіт, то ту всі люди сзбдеси до церкви.

Та він мені оповідав багато, як тоб даєно приходіли віттише з Галицьї¹⁾ люди. То оден прийшов Купачюк старій, шо він перший раз заніс у наше село пресо сіти. Бо то в нас не сіялось пресо, то з Молдови приносили люди все курудзи тай сіяли, а він приніс пресо.

Та так мені оповідав . . .

(Г. Наконецна - Яр. Рудницький: *Ukrainische Mundarten. Südkarpatoukrainisch (Leinkisch, Bojkisch und Huzulisch)*, Berlin 1940, стор. 76-8).

II. Наддністрянщина.

(Опільські говори).

14. Як ва побігти урокам, чарам.

(За записами І. Янова в 1922—3. р. в с. Наддністрянській Сівці і Мошківцях).

Люди тей худобіна мѳжи заслабнути спѳкрику, як хтось хваліт шо фійна, або мѳжи тістати²⁾ їть³⁾, як сѳ декотрий подійачт. Абу їть ни шкѳдила, тра⁴⁾ взїти⁵⁾ помелѳ с калїнака⁶⁾ тей пѳкронїти. Мошї⁷⁾ казати: на сорѳкі вѳрѳкі пѳк твоїм очѳм (2 рази). На вѳсо сѳ можѳ⁸⁾ дивїти, али трѳба подивїтисѳ на нїхтѳ тей до горѳ і вогорїти⁹⁾: пѳк мѳїм очѳм (2 рази).

(І. Янів: *Gwara Moszkowiec i Siwki Nadniestrzańskiej*, Львів 1926, стор. 108).

15. Назви споріднення.

(Запис Марїї Парипи влітку 1936. р. в с. Липовиці, Долинщина).

В Лїповици кличут: м а м ѳ (ма́мко), та́ту, а позѳочи ка́ут¹⁰⁾: о т ѳ ц ѳ, м а т и. От як питаєсѳ ма́ти: де о т ѳ ц ѳ, д ѳ т и, д ѳ т и ка́ут: та́то піцїлї нтудї¹¹⁾ (жидїй ка́ут: пішѳв!). Як в б р а т ѳ і¹¹⁾, а по б р а т ѳ о х д ѳ т и і х, то кличут: с т р и ѳ, а по с ѳ с т р а х: т ѳ т а. А то́го¹²⁾ кличут вѳже: в ѳ ѳ к ѳ. Ма́ти

¹⁾ Галиччипи ²⁾ Дїстати. ³⁾ Ідь. ⁴⁾ Треба. ⁵⁾ Взяти. ⁶⁾ Посудина, шо в нїї розпускають вапно до біліжня хат. ⁷⁾ Можна. ⁸⁾ Говорити. ⁹⁾ Кажуть. ¹⁰⁾ Он туди. ¹¹⁾ Браття. ¹²⁾ Тїтчиного чоловіка, або маминного брата.

жінчина позаччи — т е щ ь и¹⁾, чоловіча позаччи — с в е к р а́:
длі в бчи: м а́ма. Жінчин брат: ш в а́т е р²⁾; жінчина сестра́:
с в е і с ь ц ь³⁾; чоловічий брат: д в ь і в и р ь, а сестра́: з о в і ц ь
За бр а́тову жінку каут: б р а т о в а́. Як сьї син оженяв, то
за синну⁴⁾ жінку каут: н и в і с т к а⁵⁾, а як озьмє в т а́та донькү,
то з в т ь⁶⁾; к у м і́ для вітцє і м а́тери, а для тбї д в і т а́ н и
нанашки (н а н а́ш к о і н а н а́ш к а); дьїтна тогдї: п о -
х р е́с н и к, п о х р е́с н и ц ь.

16. Ровмова львівських перекупок.

(З діалектологічної платівки GA 210 Інституту Звукових
Дослідів у Берліні).

Балачка Міхаловуї зи Знисьїне с Павловуо в ругбчкї жєв-
кїєскуї ві Львовї.

— Та зачїкаїти Павлова, де так жєнєти?

— Та я, виш⁷⁾ Міхалїнка, спїшєсї так, бу хчу⁸⁾ зачєсу
файрант⁹⁾ зрубїти.

— А ней Вас! Так жєнєти, якбїсьти ду чїтєльнї на пру-
сфору йщї.

— Ви шєсь, чи ни хцєтї¹⁰⁾ дзїсь¹¹⁾ на рїнку брши, як замар-
стїньїєскї перекупкї бїти?

— Як Бгга кухаю, дух ми запєрлу.

— Ну та пєвнї, якїсь влїла такїй тлумак¹²⁾, жєи¹³⁾ в нєгу
мбжна два зрубїти, ту тьї запїраї; хцєшєсї¹⁴⁾ скору дурубїти.

— Южє¹⁵⁾ ми сї дурбїму, Павлова, на тїх тлумака¹²⁾, най
сї нашї вбругї дурабєют.

— А то дзїсь¹¹⁾ то дббри стут: пульцаї і злбдїї.

— А я сї угльїдаю, абїм мала бахурїм пїска чїм заткати
а то кричє як сурбї.

— Кажє Вам Павлова, грїзутї вєнцїї¹⁶⁾, як шпанакү¹⁷⁾
в платї. Вбльбзє пугрїбїї ду тїрмїну йти, Тбську кричїт:
маму. нувїй а́нцук¹⁸⁾, а ту трєйцара¹⁹⁾ — сїмї знїти!

(Яр. Рудницький: Lemberger ukrainische Stadtmundart, Ber-
lin 1943, ст. 100-1).

1) Теща. 2) На Гуцульщинї і скрізь в Україні: шурян. 3) Свїсть. 4) Сї-
нову. 5) Невїстка. 6) Зять. 7) Видиш. 8) Хочу. 9) Вільне. 10) Хочете. 11) Сь-
годнї. 12) В'язанку. 13) Що. 14) Хочешєся. 15) Вже. 16) Бїльшо. 17) Шпїнаку.
18) Одяг. 19) Сотика, шєляга.

III. Надсянщина:

(Т. вв. долівські говори).

17. Про перепелицю і деркача.

(Запис І. Верхратського в с. Вуйковичах, Перемищина).

Перепелицьї старá з молодóв¹⁾ мáли переднóв²⁾. Старá до молодбї мóвїт: пїдéмо до деркачé позычїти петь кóрцей³⁾ пшеницьї. Деркач позычїв. Пришлó до вїддáваня. Молодá старý пытаєсьї: мá-мá! петь кóрцей? а вїн борознóв забїгат⁴⁾ і повїдат: шїсть, шїсть! І мýсьїли вїддати шїсть кóрцей деркачéви.

(І. Верхратський: Про говор долівський, Львів 1900. стор. 93).

18. Загадка.

(Запис І. Верхратського в с. Святому, Перемищина).

Шло⁵⁾ двáйцьї⁶⁾ людїй і малї⁷⁾ з собóв двáйцьї трéйцарїв⁸⁾. Хлóпї⁹⁾ пїлї¹⁰⁾ по три трéйцарї, а бабї по два, дьвїкї по пів. Тéра⁹⁾ тра⁹⁾ зраховáтї¹²⁾, сїла¹⁰⁾ бїло хлопів, баб і дьвóк. — Хлоп еден вїлїв за три трéйцарї, баб петь вїпїло за дéсьть трéйцарїв, дьвóк штирнáйцьї¹¹⁾ пїлї¹²⁾ по пів трéйцара, то бїло сьїм трéйцарїв, рáзом двáйцьї людїй і двáйцьї трéйцарїв.

(Гам-таки).

19. Кавкв про смерть.

(За записами М. Пшеп'юрьської в с. Хотинці в липні 1932. р.).

Ввїхав рýцар на кунї с хлопнїцїм ду вулєньскуї дуругї. Натхóдїт смерть: „Де ты їдїш?“ „Їду, гадáї¹²⁾, бу ты хóдїт смерть, я ї хóчу пубáчытї. Ты, слýхай, зубáта, вїкáтї¹³⁾, ты сухурéбрыцї, та ты тїлю¹⁴⁾ людїй пуцїцьїла зі свéта!“ Ф той чес вунá кáжї: „Ты, слýхай! А вїспувїдав ты сьї, як ты йшов мїне вїдвїтї?“ Тéрас¹⁵⁾ їмý зачинáї рубїтї сьї слáбу. „Пáньї муя, смéртї, пузвóль мїньї вїрнóтїсьї ду дбму“. „Хто хóчи мїне вэдрїтї, як ты мїне вэдрїв, ту ду дóму нї будїш вїртáв“. Муя пáньї, я тїбé вóзму за жсїнý“. Шубы я тхїла с тóбчу свéта мýжса мáтї, я бы нї такї мáла. Быв ту Самсóн, такїй, шу крутїв свéтум, як кулїсóм, а я їгó вэéла і кавалы́рїе нї такїх, як ты. А тэра ты хóчїш, шубы я тубїй бїла за жсїнý“. „Смéртї, муя пáньї, дай мї сьї вóспувї-

¹⁾ Молодою. ²⁾ Перед і тверда приголосивна! ³⁾ Кірців. ⁴⁾ Забігас. ⁵⁾ Шло. ⁶⁾ Двадцять. ⁷⁾ Дрібна австрійська монета. ⁸⁾ Тепер. ⁹⁾ Треба. ¹⁰⁾ Скільки. ¹¹⁾ Чотирнадцять. ¹²⁾ Говорить. ¹³⁾ Она(с)та. ¹⁴⁾ Тільки (поль. tytu). ¹⁵⁾ Тепер.

дати". „А ты, ягіс¹⁾ хтыя мінэ відыті, тре сьі былу відспувідати".
Взэла іго міч²⁾ з іго рук і зітэла імү голуу і так сказала ду хлбн-
цы: Ідзі, дай знати ду двурá, шубы іго тыла птціы ні руэнусли
і крувэ шубы ні пілі".

(М. Пшеп'юрьска: Надсянський говір, Варшава 1938, стор.
52-3).

20. З батюцьких пісень.

(Батюцькі говірки, це північна Надсянщина, околиці Яво-
рова й Рави Руської. Назва походить від слова „батю“ —
батько, часто вживаного в цих околицях).

*Як я тјю холомійку³⁾ зачјю, зачјю,
За-без тјю⁴⁾ холомійку двма не ночјю.*

*

*Ой сівая зазулэйка, ой сівая, сівая,
Вона сднá, а я дрјуга в Бóга нещасліва.
Вона сднá нещасліва пліннути без вóду,
А я дрјуга нещасліва: далеко-м⁵⁾ від рóду.*

*

*Ішов кум горóв⁶⁾, ішов кум горóв, а кумá долинку,
Зицвія кум рóжов, зацвія кум рóжов, а кумá каліню.
Чи рóжу рвáти, чи рóжу рвáти, чи калінку ломáти,
Чи зáмуж іті, чи зáмуж іті, чи двóйков гуляти.*

(І. Верхратський: Говір Батюків, Львів 1912, стор. 179 і 232).

IV. Покутсько-буковинські говори.

21. Б а й к а.

(Запис А. Опищука в с. Карлові, Снятинщина з р. 1913).

Одного разу пас си⁷⁾ баран над водов на беризы. Прибизав
до него вовк: Я, каже, мјсю тебе зысти. А баран каже: Но, вк
тикий упав льос⁸⁾, то шь⁹⁾ я маю робити! Але знави шь⁹⁾ Я,
каже, грїшній, мєже би ти мене відспівдав і абис менці завдав
покуту коротку, аби я умирав у поредку. Узав вовк і сыв собі над
водов¹⁰⁾, а баран іде д нему¹¹⁾ до спосіди; вк¹²⁾ наблизив си¹³⁾ тай
вовка друлив¹⁴⁾ у воду. Вовк поплив за водов і у 20 кроків нище

¹⁾ Як ти. ²⁾ Меч. ³⁾ Коломійку. ⁴⁾ Через тую. ⁵⁾ Я є далеко. ⁶⁾ Горюю.
⁷⁾ Пасся. ⁸⁾ Доли. ⁹⁾ Що. ¹⁰⁾ Над водою. ¹¹⁾ До нього. ¹²⁾ Як. ¹³⁾ Наблизився.
¹⁴⁾ Штохнув.

вішов¹⁾ на беріг, зачав си обтріпувати з води, а тимчасом баран утык додому. Вовк приходить на то місце, а барана нема. Каже вовк: Видиш? Цыж²⁾ а³⁾ не дурний? Мень си ш⁴⁾ захокіл⁵⁾ бути попом, за то-сми си⁶⁾ скупав у студеної⁷⁾ воды та голодний-сми⁸⁾ такий, шьо чериво присизав до хребта.

(Етнографічний Збірник Т. XXXVII—XXXVIII, стор. 290).

22. Грошовитий когут.

(Запис Івана Бордейного в с. Молодісві, Буковина в р. 1916).

Приїхав пан додому, али й кугут ни загубивси.

„Йміт⁹⁾ того когута тай киньти в кирницю!“ — приказав пан слугам. — Слуги ймили тай кинули в кирницю. Кугут напивси багато води, віскочив з кирниці та знов кричить.

„Напаліт в пичи вогонь та спаліт того кугута!“ — сказав пан. — Слуги розпалили в пичи великий вогонь і кинули кугута в вогонь.

Пан поклав мошонку¹⁰⁾ з грішми на вікно, когут віпустив воду та загасив увесь вогонь. Потому віскочив з печі та скік на вікно! Там відзьобав гроші, розбив шибу тай втік.

(Етнографічний Збірник, Т. XXXVII—XXXVIII, стор. 439).

23. Колядка.

(Запис Григора Купчанка на Буковині в р. 1875).

*Гей біжить ридван золотокован,
Гей дай Боже!¹¹⁾*

А в тім ридвані золотий стільчик;

На тім стільчику грешная панна,

Грешная панна, на имь Марья,

Шитєчко шив — три шириноці¹²⁾:

Першу ш¹³⁾ шила — сади садила,

Тоту би¹⁴⁾ дати своєму сакрови.

Другу, шо шила всіляким шовком,

Тоту би дати меньшому брату¹⁵⁾;

Трету, шо⁹⁾ шила, злотом злотила,

Тоту би дати своєму милому.

Є в мене сестра меньша від мене,

Меньша від мене, красша від мене;

¹⁾ Вийшов. ²⁾ Чи ж. ³⁾ Я. ⁴⁾ Ще. ⁵⁾ Захотіло. ⁶⁾ То я собі скупався. ⁷⁾ У зимній. ⁸⁾ Я в голодний. ⁹⁾ Зловить. ¹⁰⁾ Мошонку. ¹¹⁾ Повторяється по кожному рядкові. ¹²⁾ Шириночка — хустка. ¹³⁾ Що. ¹⁴⁾ Щоб. ¹⁵⁾ Братови (архаїзм).

*Сестру похваля¹⁾, мене погудя²⁾;
Хоть сором, хоть два — понесу сама.*

(Гр. Купчанко: П'єсни буковинського народу. Київ, 1875, стор. 89).

24. Вірування, ав'явані з Великоднем.

(Запис Григора Купчанка на Буковині в р. 1875).

*Як хоче хто, аби дуже рибу ловив, то має сказати в церкві,
коли піп каже: „Христос оскрес!“ не „Воистину оскрес“, але:
„Я рибу ловю!“*

*Котра дівка вдарит по освященню паски перший раз в дзвін,
то та віддастє³⁾ борзо⁴⁾.*

*Лупину із свц⁵⁾ нести на Великдень на воду, тоби плела⁶⁾
до Рахманів. Рахмане, говорят, живют під землею⁷⁾ і їх Велик-
день приходит завше⁸⁾ на четвертім тиждні по Великодни в се-
реду. Поки приплесут до них ті скаралупи, то стаютьсє⁹⁾ ціл-
ком повними віцями.*

*Гріх пускати крички на землю із паски, бо міш¹⁰⁾ покушавши,
то стаєсє¹¹⁾ леликом¹²⁾.*

(Гр. Купчанко, там-таки стор. 97).

V. Басарабія.

25. Вееільні пісні.

(Запис В. Яблоновського в с. Отаках, Хотинщина в р. 1905).

*Дякуймо попонькові,
Як своєму батенькові,
Що нас звінчав,
Немного взяв:
Від пана молодого
П'ятора червоного,
Від пани молодой
Ні копійки одной.*

*Вийди, матінко, против нас,
Спитайся Бога, а й так нас,
Де твоє дитятко стояло?
Під райским вінцем стояло,*

¹⁾ Похвалять. ²⁾ Осудять. ³⁾ Виходить заміж. ⁴⁾ Хутко. ⁵⁾ Явця. ⁶⁾ Пляла (видно, наголос у цьому слові на другім складі з кінця). ⁷⁾ Під землею. ⁸⁾ Ставсьєся. ⁹⁾ Завжди. ¹⁰⁾ Стаютьсєя. ¹¹⁾ Миша. ¹²⁾ Кажаном.

Там ваше дитячко слюб брало;
Стояли попи з дяками,
Тримали свічі з хрестами.
Там ваше дівчатко звінчали.

Радуйся матіночко
Взяло шлюб дитяточко
Не одно, а двох,
Тепер ваші обов.

Їтвори, мамко¹⁾, ліску²⁾,
Везем тобі невістку,
Ще й мальовану скриню,
Докію господиню
Хати не буде ти³⁾ мести,
Бо треба сміття нести;
Короеи ти не здоб⁴⁾,
Бо фоста си бої⁵⁾.

(„Кіевская Старина“ за травень 1905, стор. 215 і д.).

VI. Подільські говори.

26. Г о п н и.

(Запис Йосипа Шемлея в с. Колпндянах, Чортківщина в р. 1935).

Приповідують, старі люди, жи⁶⁾ ше⁷⁾ спервовіку⁸⁾ була така ўстанова, що такі старі⁹⁾, як уже не годни були ніц¹⁰⁾ робити, тей бйли на смерть.

Було, як у якійсь хаті трáфитсє старий чоловік, ци¹¹⁾ хлоп, ци баба, що не годни¹²⁾ ніц робити. . . тей тогди приходили такі посіпаки, що уже до того були признáчені, тей бйли: Мáли такі кімакьї¹³⁾, як двобні, тей як гóпне тим кімаком по голові, так авс¹⁴⁾ — забé на смерть.

(„Життя і Знання“ за 1935. р. стор. 38).

27. К а з к а.

(Запис Гр. Н. Голоскевича в 1913. р. в с. Бодачівці—Колодїївці, Ушиччина на Поділлі).

Було субі трєх браття; пішли вони в ляс по дрóва. Ходять вони лясєм, ходять от надбáють там вогонь горїть під дубом.

¹⁾ Мамочко. ²⁾ Верота. ³⁾ Бобі. ⁴⁾ Здоїть. ⁵⁾ Боїться. ⁶⁾ Що. ⁷⁾ Ше. ⁸⁾ З давен-давня. ⁹⁾ Такіх старих. ¹⁰⁾ Нічого. ¹¹⁾ Чи. ¹²⁾ Не годні = не могли. ¹³⁾ Кий, палюга. ¹⁴⁾ Києць, смерть (з німецького: aus).

Посилають вони тебе дурного, кажуть: біжиш ко до тебе вузю, возмеш вузю. Приходить він, той дурний, ду вузю, а там дьідюк коло того вузю сидит. — Добреєчир. — Дай Божі здорвля. Ну, шо ти скажиш, хлопчи? — Я прийшов, дати мінь, дьідю, вузю. — Дам, али скажи мінь бріжню, шоб в жаднім слові правди ни було. — Скажу дьідю. — Ну, кажі. — Як мене мати мала, забагла шпаків; пішов, я в лєс у дубінки. Ходю я пу лєсє, ходю, надібаю шпакі в дубінці, в дуплі. Я встромля руку. — Ни мож¹⁾ встромити руки; стромляю зблву — ни мож; стромляю нбги — ни мож. Пішов я до дбму, взяв сокурку, прурубав туді, тай шусть, тай влєз субі, забрав тьі шпакі в пазуху, тай йдү. От йдү, йдү полем, надібаю — лєжїт кобіла здбхла на пблю, Я на ту кобілу сєв, пирикїнув нбгу. Гайдї, гайдї тбю кобілую. йду тай йду. От. . . при долїнці вирба, така та вирба — аж до нєба; я тбю вирббю нагурү, вилєз аж до нєба. . .“

(Н. Дурново: Хрестоматія в української діалектології,²⁾ стор. 58 і д.).

28. Про Кармелюка.

(Запис О. Курило з 1925 р. в с. Горбівцях, Літинщина на Поділлі).

Була чўтка, що Карманюк ньби йшов, а чоловік дрва віз, тий ни могл коняка вивести³⁾ під збру, тий він і кажі до чоловіка: „Нашо⁴⁾ ти бєш коняку? Вїпражи⁵⁾ її!“ Ну, тий вїпражїи. Він тодї бирє шлїю на сєби, в шлїю влєз, а рукамі за дїшїль, тий взяв, тий потягнүв, тий вїтягнүв. Вїтягнүв на рїмни⁶⁾, тий тодї кажі: „Е! та як я насїлу вїтягнүв, а ти бєш коняку, шоб вона вїтягнүла“.

То Карманюк, — чўйти — хоць⁷⁾ дєкого грабуєв, али дєкого й насищав.

(О. Курило: Матеріяли до української діалектології та фольклористики, стор. 25).

VII. Південно-волинські говори.

29. Пісня.

(Запис О. Кольберга в Любомельщині в 1907).

Давно я, давно у роду⁸⁾ була,
ужє тая дороженька терном заросла,

¹⁾ Можна. ²⁾ Н. Дурново: Хрестоматія по малорусскої діалектології Москва 1913. ³⁾ Вивезти. ⁴⁾ Нашо — навіщо. ⁵⁾ Вїпражи. ⁶⁾ Рївне. ⁷⁾ Хоч. ⁸⁾ В родині.

терном заросла, лисьцьом припала,
червоною тай каліною позавісалася¹⁾.
Як я схожу, терен висічу,
червону тай каліну в пучкє повязу,
в пучкє повязу, на Дунай пуцу,
Такі жє бо я тай до свого роду в гостину зайду.
Як я плачу, всій свѣт засмучу,
Як я співаю, всій свѣт звеселю.

(О. Кольберг: Wołyń, стор. 273).

30. З народніх новель.

(Запис О. Ровдольського в р. 1894. в с. Берлині, півд. Брідщина).

Було три брати — два було ньби так усьцьовен²⁾, а їден був дужє злодѣй великій. Пішли вони собі під лыс і ведє, чоловік корбѣу, а він каже: „Я і ўкрадѣу, ту корбѣу“. Каже: „Ятже жє ти ўрадѣи їмѣ з рук, як він ведє за мотузок?“ А він ка³⁾: „Ўкрадѣу“. Взяв він побі⁴⁾ наперед, скінув чобіт, взяв той чобіт завалѣя і покінув на дорбзы. Той хлоп ведє ту корбѣу і дивити сь: чобіт лежить інб тілько їден, і той завалѣний. І каже: „Взяв би я їгб, але шб я бѣду робіти з їднім чоботом?“ Взяв їгб і покінув, і пішов. А він побі наперед і взяв дрѣйї кінув на дорбзу⁵⁾. Той прийшов до дрѣу⁶⁾ тоо⁷⁾ чобота і ка: „Ов, шкбда, жибим бувє взєв тамтбѣ, бѣвбим мав два! І так минѣ тре вернѣтисѣ по тамтбѣ. Взяв хлоп привязав корбѣу до дѣрева і вернувсѣ по тамтбѣ чобіт. Злодѣй прийшов, корбѣу взяв тїй повѣ до лыса. Завѣв ў такїй гуцѣк великій, дав тим двом: „Озьміт, ка⁸⁾, ї⁹⁾ заріжсти і шкіру здеріть, і мнѣсє беріть, печіть, бѣдем їсти“. Взали корбѣу зарізали, взали і шкіру здѣрли, взєв гблову відрізав і занѣсє ў багнб, фстромів і сам вїйшов на дорбзу. Ідѣ той хлоп плаче. „Чб¹⁰⁾ ви, дѣткѣ, плачїтї?“ „А кажи, сїну, вѣвїм¹¹⁾ корбѣу і здїбаїм¹²⁾ пѣрше їден чобіт і я їгб покїнувїм¹³⁾, пбтїм якїм здїбав¹⁴⁾ дрѣгїй чобіт, шкбда минѣ зробїл сѣ і вернѣвсїм¹⁵⁾ до той чобіт, корбѣум привязав¹⁶⁾ і хтось мнѣ і ўкрав“. „Ой, каже, дѣткѣ, я вїдѣв вбнде ў багнѣ, нбтїлько головѣ з вѣшої корбѣи“. . . Хлоп прийшов. . . „Бїню¹⁷⁾ моѣ, чо ти там зайшлї!“ — Як взєв за рбзи, як тѣньк¹⁸⁾ хтѣв потягнѣти тай сам упѣв ў болбто с тѣю¹⁹⁾ головбю. Тай вїльїз тай кає: „Но то корбѣа зїстала сѣ ў багнѣ, а головѣ відірѣталсѣ. . .“

(Етнографїчний Збїрник. Т. VIII, Львів 1900, стор. 25 і д.).

¹⁾ Зіквітчалася. ²⁾ Чесний. ³⁾ Каже. ⁴⁾ Побіг. ⁵⁾ Дорогу. ⁶⁾ Другого. ⁷⁾ Того. ⁸⁾ Каже. ⁹⁾ Ї. ¹⁰⁾ Чого. ¹¹⁾ Я вів. ¹²⁾ Я здїбав, знайшов. ¹³⁾ Я покинув. ¹⁴⁾ Як я наїшов. ¹⁵⁾ Я вернувся. ¹⁶⁾ Я привязав корову. ¹⁷⁾ Здрїбїло-пестївє від „худобина“. ¹⁸⁾ Сильно. ¹⁹⁾ З тїєю.

31. Ой вірву я квітку.

(Пісня в записі Л. Рак в с. Кодні, Житомирщина, в р. 1937).

Ой вірву я з рожми квітку
Та й пуцну на воду.
Плавій, плавій, з рожми квітка,
Аж до мого рбду.
Плавля, плавля з рожми квітка,
На вуді зув'яла.
Вийшла мати вуді брати
Та й квітку пізнала.
Дес ти, моя доню,
Та й ни рік лижала,
Ой що твоє з рожми квітка
На вуді зув'яла.

(Л. Рак: До характеристики діалектних особливостей мови с. Кодні, Мовознавство 11, 1937, стор. 79).

Б. ПІВДЕННО-СХІДНЯ ГРУПА ГОВОРІВ.

І. Полтавщина.

32. Пісня.

(Запис А. Іваниці в селі Оболоні, Хорольщина в р. 1853).

Плеві утінка з утинятами на море нучувати,
А за нею сізний селезень с сізими ко пцямі.
„Ой пожді, пожді, сіра утінко, щось тобі за звість скажю:
Що був же я в стивку,
Чув же я словку¹⁾:
Що плитуть же сіти
На твої діти
І на тебе, сірая утінко“.
Нехай же плитуть, нехай же в'яжуть, я того не боюся;
А мої діти подірвуть сіти, я сіренька перелечю. —
„Ой пожді, пожді, молодá Марушко!
Щось тобі за звість скажю,
Що був же я в місті
Ті чув дві звісті:
Крвять китайочку,
Шиють кибалочку²⁾
На твою голівочку.

¹⁾ Погolosку. ²⁾ Жіночий одяг на голову.

— Та нехай же крвять, нехай же шийть,
Я того не боюся,
У неділеньку ввечері у неї прибирюся,
І отцю й неньці низенько поклонюся;
І отцю й неньці, і всій родинонці,
І вірній дружисинонці.

(Н. Дурново: Хрестоматія в українській діалектології, ¹⁾ ст. 3).

33. Багатий та бідний брат.

(Запис В. Ярошенка в 1909 р. в м. Миргороді).

Був собі чоловік та такий бідний, такий бідний, що й тсти йноды ни було чого нито йому, а й дьятком маненьким. І був у того чоловіка багатий брат. То в бідного дьтти всть, а в багатого нимав. От коляйс²⁾ зустрівав багатырь бідолыху таї кажи: „Молїсь братьку ще й ти, щоб Бог минї сына дав, то я тоды тибє кумом поклячу“. „Горазд!“ — кажи вбогий.

От чериз рік³⁾, мбжи, прирчував бідний брат чериз людєй, що в багача син ізнайшовся. Приходить він до жінки таї кажи: „А знаїш, жінко, в брата син народився!“ — „Нивже?“ — „Йї. Ббгу, підїу я оцє до брата, він жеи минї казав, що як дасть Бог йому дитину, то він минє в кумї просїтими“. А жінка: „Нї, чоловічи, ни йдї: ятбї він хотьє т бєв кумї взяти, то й сам би по тебї прислав“. — „Нї, такий підїу, хоч подивлюся на христїни“. Пішов. От прийшов, посїдалчи вонї за столѳм, балакають. Колїй це йде багатий сусїда; треба його на покутьї посадїти; він і кажи до брата: „Посўнся, брати, нахай чоловік за столѳм сяди!“ Той посўнувся. Пришов і дрўгий багач і знов брат: „Посўнся“, а там як назбодилась їх повна хата, то той уббгий, то хоч колѳо стѳгу сидьє, а то вжє й бїля порбгу йому мїсьця нимав. Багачїв жєи брат частїє, а вбогому братовї нимав.

(Н. Дурново: Хрестоматія в українській діалектології, ст. 1).

II. Південна Київщина.

34. Дитячі примовлювання до звірят.

(Запис із південно-східньої Київщини в р. 1907).

Дьтти як зобачать лєлєку або журавля, як летять у вирїй, або зачють їх крїкотання, то зараз збирають палички

¹⁾ Н. Дурново: Хрестоматія по малорусской діалектології, Москва 1913. ²⁾ Знак в зм'якшує напів попередню приголосівку (т. зв. „середнє л“). ³⁾ Після року.

і соломку і кидають на їх. Кажуть, що так годиться кидати „на гнїздо“. Через те й дьіти приказують: „Лелеко! лелеко! на тобі на гнїздо!“ Як побачать дьітя б у г а я, кричать зараз: „Бугай, бугай, бу—хрест на лобу“. Як побачать ч е р е п а ш к у, оту що на траві в, то зараз приказують: „Павло-Павло! вистав роги, на чотири стопа-роги¹⁾, тобі два, мені два, подільимся обидва!“ На те черепашка виставля зараз роги.

35. Дітячі примовлювання до дощу.

(Запис із Черкащини з р. 1907).

Як дощу треба, кажуть дьіти:

„Дощику, іди, іди цибром, цибром-цибрицею, над нашою пшеницею“ або:

„Дощику, зварю тобі борщину
В новенькому горщину,
Та поставлю на дуби,
Щоб віїли голуби!“

Як дощу не треба, то кажуть так:

„Дощику, перестань,
Я поїду на пристань
Богу молитця,
Христу поклонитця.
А у Бога сирота
Отворяє ворота
Ключиком-замочком,
Золотим платочком!“

(Матеріяли до української етнології, Т. ІХ., Львів 1907, стор. 105).

III. Дніпропетровщина.

(Катеринославщина).

36. Бідний просе¹⁾ багатства.

(Запис Б. Грінченка в Троїцькому, Слов'яносербщина з р. 1888).

Один чоловік лежить уночі й каже:

— Які ці багачі скупі! Якби мені багатство, я б усім давав.
Тільки це проказав, — щось йому подає у вікно гаман і каже:

¹⁾ Діти перекручують, як і вигадують слова; тут може: сторони.
*) Просить.

На оцей гаман, у йому один золотий. І ти його возьми — зянеш — іще буде. І так скільки хочеш. А як натягавш, тоді однеси його і укинь у річку.

Він узяв, тягав і тягав їх (гроші) три дні, здорову купу натягав. А жалко нести в річку, та нічого робить — поніс. Несе та все тяга та ховас. Дойшов до річки, поглядів — в золотий. Він його виняв, поглядів — іще є. І жалко йому кидать і він усе їх тягав і дотягався, що коло їх і вмер, а гамана не вкинув у воду.*)

37. Голосіння по синові.

(З платівки LA 1781 Інституту Звукових Дослідів у Берліні. Голосільниия з с. Малої Токмачки, Оріхівського району, Запорізької області.)

Ой, мій синьочку, ой мій соколочку!

Ой, кудя ш ти й од нас, ой, кудя ш собираїся? ¹⁾

Ой, на кього ш ти нас; та на кього ш ти нас і оставляй? ²⁾

Ой, чьи ми ш тобі, синьочку, та чьи чьим завгорчїли? ³⁾

Ой, чьи ми ш тобі, синьочку, та чьогó й не доставали?

Ой, шо ти й од нас та теперь й откїзуїся! ⁴⁾

Ой, на кього ш ти нас, ой, пеперь тай покидай? ⁵⁾

Та чьи тобі в нас та хатїночька булі ни такі?

Та чьи тобі в нас та ни було та чьогó де чьи їсти?

Та чьи тобі в нас та нїкудиї та було й ходїть?

Ой, яку ш ти хатїночьку, ой, яку ш ти собі забажав?

Ой, яку ш ти собі хатїночьку та для себе й змурував?

Ой, вона в тебе та темна та смутна невесєла!

Ой, нема ш нї там ані віконечька нї дверїй!

Ай, а в ту хатїночьку та й сонечько не засвіте! ⁶⁾

Ай, у ту хатїночьку та нї вітер бїйний ни повіс!

Та в ту ш хатїночьку та й крапля дощюї й не попаде!

IV. Харківщина.

38. Переказ.

(Запис А. В. Іванова в с. Кабань, Куп'янщина).

На цім місті була україна¹⁾. В ту пору тут нітб не жио, і не було цьогб селєнія; гора покрїта була лїсами, де водївся різний дїкий звїр, та жили розббйники, а долина — так це була

*) Пор. варїант цьогб оповїдання на платівці LA 1755 (перстень 4) Інституту Звукових Дослїдів у Берліні. ¹⁾ Збиравшся; ²⁾ Оставляш; ³⁾ Доцекли; ⁴⁾ Одказушся; ⁵⁾ Покидаш; ⁶⁾ Засвітить. ⁷⁾ Земля на краю.

настояща¹⁾ бизобнина: болота та очеретá, перше на перше поча́лий тут селітьця²⁾ лю́ди захожі з Азійрки, Котельвй і з дру́гих місто́в³⁾; сперва⁴⁾ вони́ бу́ли вб́льні граждáни⁵⁾: жили́ на вб́лі, чумакува́ли; на за́робітки ходи́ли в Крим; а послі⁶⁾ тут бу́ло поселе́нє, котре́ з'явилось літ 30 злі́шком то́му наза́д. За́відувал ними́ воєнний нача́льник пан Желі́нський; обхóдились з на́шими ді́дами та ба́тькáми стрóго і за са́му ма́лу⁷⁾ провинность і́х на́казували різка́ми. Хто не знав цьогó міста⁸⁾ в те вре́мя то й не повіре⁹⁾, шо́ тут бу́ло. — Тут був рай: шо́ тогó ліса бу́ло — тьма, і сіна́ як бу́ли, а дичі́ни! Все мину́лось, на́че нічо́го й не бу́ло¹⁰⁾.

(Н. Дурново: Хрестоматія з української діалектології, стор. 11.).

· V. Вороніжчина.

39. По чому цівнати погоду?

(Запис М. Дикарева у Борисівській волості, Валуйського повіту з р. 1905.).

Бу́ло, як Пє́тя кúпе¹¹⁾ собі́ календа́рь, а коро́льв Питрб́ при-хо́де¹²⁾ та й ка́же: „Ану́, почитáй, брати́шка, яку́ погòду бриху́н ка¹³⁾ калантýрь¹⁴⁾ той?“

Кра́сьні¹⁵⁾ облака́¹⁶⁾ до схід со́нця, як хто ка́же, на ві́тер. За хма́ри со́нце сьі́да́ — т доцý¹⁷⁾, нипогòда бу́де.

Со́ничко ль́том припіка́є та па́ре пирид доцём.

Сьльи́¹⁸⁾ со́нце сяде, і зоря́ бу́де кра́сна — так на ві́тер, і на морòз, а ниньшній год¹⁹⁾ вонб́ бу́ло на сýшу²⁰⁾.

Як місяць у огорòжі²¹⁾ — се вже, мабу́ть, завірюха бу́де, а́бо цо́.

Як наро́дицьця́ молоді́к і в його́ рі́жкі плбські́ — т дождю́, а крут́ — к сýші, к погòды́.

Кі́шка пирид х́лодом на піч хова́йцьця́, перед теплб́м сýрид х́таи ляга́.

Соба́ка кача́йцьця́ на ві́тир, мòрдочку хова́ — то вже́ морòз бу́де, митє́лиця́.

(Матеріяли до українсько-руської етнології Т. VI., Львів 1905, стор. 202—3).

1) Справжня. 2) Селитися. 3) Місць. 4) Спершу. 5) Громадяни. 6) Опісля. 7) Найменшу. 8) Місця. 9) Повірить. 10) У цьому записі багато русизмів. 11) Купить. 12) Приходить. 13) Кажє. 14) Календар. 15) Червоні. 16) Облаки. 17) На дощ. 18) Якщо. 19) Рік. 20) Засуха. 21) В морі.

VI. Кубанщина.

40. Козацька пісня.

(Запис Якова Жарка на Кубані в р. 1912).

*Ой годі вам, Чорноморці,
Худобу плодити,
Пора вже вам, Чорноморці,
За Кубанню жити.*

*Ідуть, ідуть Чорноморці
Тай згинаються,
Як поглянуть на родину¹⁾,
Слізьми обливаються.*

*Занимайте, Чорноморці,
Невеликі двори,
Бо там уже, Чорноморці,
Та крутії гори.*

*Важко було кошовому
Цю землю просити,
Легко було депутатам
Та її пропити.*

*Як випили по чарчині,
То ще тоскували²⁾,
Як випили по дві з ряду, —
Ура! — закричали. . .*

*Ой як вийшла бідна вдова,
Махнула рукою,
Не буде вам, Чорноморці,
До віку спокою.*

(„Дніпрові хвилі“, за 1912. р., ч. 9, стор. 138 і д.).

¹⁾ Рідний край. ²⁾ Тужили.

VII. Чорноморщина.

41. Колядки.

(Запис М. Крамаренка з 1895. р. в Навілівській Станиці, Ейського відділу).

1.

2

*Колядін-колядин,
Я у ба́тька оди́н,
Як зва́ть, не пита́йте,
А ковбасу́ дайте!*

*Коляд-коляд, колядниця!
Да́йте, дя́дку, паляни́цю;
А як да́сте ковбасу́,
Так до́дому пони́су,
А як да́сте ки́шку,
Ізві́м у за́тишку.*

3.

*Коляд-коляд, колядниця!
До́бра з ма́ком паляни́ця,
А пі́сня ни така́ —
Да́й дя́дку пятака́!
Як ни да́си, пятака́,
Візьму́ во́ла за ро́га,*

*Та поведу́ на морі́з
Та ізломю́ йому́ рі́з.
А коби́зу за чупри́ну,
Та поведу́ на моги́лу,
А з моги́ли та в каба́к¹⁾
Та про́дам за пята́к.*

(М. Крамаренко: Різдвяні святки на Чорноморіі, Етнографічний Збірник, Т. I., Львів 1895, стор. 11 і д.).

42. Два брати: Каїн і Авиль.

(Запис М. Дикарева з р. 1895. в Катеринодарі).

Жили собі колись два брати́: Ка́їн і Авиль. Привезли вони́ раз си́на із степу́ та й скидають на сті́г. Вийшов до їх сві́лий ба́тько с хати́ та й пита́є: „Чи ви скидали́ сіно на сті́г?“ — „Скидали́, ка́же Ка́їн“ (хоті́в, бач, ба́тька обмані́ть). — А мо́лodsий син Авиль ка́же: „Ны́, та́ту, ще не скидали́“. Тоді́ Ада́м і ка́же Ка́їнові: „Що ж ти мене́ обманю́ши та ще сві́лого? Будь же ти про́клятий!“ Ка́їн тоді́ розсе́рдився на Авиль і настро́мив його́ на ви́га. Побачив це Бог, розгне́вався на Ка́їна і поси́ла ангела. „Постанови́ ти їх на відно́му місці́, щоб усі́ люди́ ба́чили та ка́зались“. — „Та де ж їх постано́вить: я ни зна́ю“. — „Та постано́вий їх на міся́ці“. — Ангел постано́вив їх на міся́ці: ото́ ж їх

¹⁾ Коршма.

і відно там. І там вони будуть до самого страшного суду, щоб люди дивились на їх та каялись.

(М. Дикарив: Чорноморські народні казки й анекдоти, Етнографічний Збірник, Т. II., Львів 1895, стор. 6 і д.).

VIII. Таврія.

43. Весільні пісні.

(Запис В. Неїжжалога в с. Хитрівці, Мелітопільщина в р. 1919).

1. *Чи ви свати, чи ви ни свати?
Чом ви до нас не виходите,
Хльба соли не виносите?
Доки це ми та стоятимем,
Сиру землю та топтатимем?*

(Молода іде в свашками в хату і нисе сорочку на тарільці. Уходе¹⁾ в сьні, мати стрічає молоду, вона подає сорочку і співає так:)

- Ни бій ся, матьінко, ни бій ся,
В червонь чобітки вбуйся.*
2. *Рубай, дружко²⁾, двері. . .
Дружко коровай крав
Він семеро дьтей має. . .*

(Матеріяли до української етнології Т. XIX—XX, Львів 1919, стор. 167 і д.).

44. Розказ

(Із діалектологічної пластинки РК 836 Інституту Звукових Дослідів у Берліні. Мовлянин із с. Горностаївки, Олещина).

Був чюдний кум, дай прийшов до сусіда чюдо розказать, таї каже:

— *Ви сусіди, нічюдо не чюли?*

— *Ні!*

— *Що в деревні Завидівці кобіла несеться. Хто посмотре, аж влоє трясется.*

(Г. Наконечна - М. Vasmer: Ukrainische Texte. Nr. 4, Berlin, 1935., стор. 19).

¹⁾ Дружба. ²⁾ Входить.

В. ПІВНІЧНА ГРУПА ГОВОРІВ.

І. Західньо-поліські говори.

45. Звідкіля ввявся бувько?

(Запис із Більщини).

Зобачив буюг, що недббре зробив, що створив гадуов, ужуов, жабуов и журурк; позбирав йих всіех в мишок, завязав йогоб и сказав Іванови: „Іване! на занесі той мишок на ріку, туюлько не заглядай в мишок, а кинь йогоб в воду. Взяв Іван мишок на плечи и понюос йогоб до ріки. Йде собі дорогою, а йогоб все кортить заглянути в мишок, що там таков є. Пришов на муост, не витерпів и зачав розв'язувати мишок. Як туюлько трішки розв'язав, гадина вся и повтікала, и попала в воду, и порозбігалася по землі. Тогдї буюг сказав: „Тепер ж збирай, Іване, гадуов, ужуов, жабуов, покуль не позбираєш“. Іван обернувся в бучьна¹⁾ и хдидит літом и весною по болоті²⁾, збирає йих и не може нияк позбирати.

(Е. Карський: Русская діалектологія, стор. 165).

46. Пісні.

1. Віють вітри, віють буїни, аж тополі гнуться,
Ой, як мене боліт серце, сами сльози льються.
Трачу літа в лютюм горе і кунця не бачу,
Только мійє лекше стане, як троха поплачу. . .

2. Поставлю свекорка протів батенька,
Не буде свекорко, як рюїдний батенько.
Поставлю свекруху протів матюнки,
Не буде свекруха, як рюїдна матюнка.

(там таки).

47. Співанка.

(Запис Вл. Курашневича в с. Сухаві, Люблинщина в р. 1931).

Повій, повій буйний вітре
Хоч зза крутії горі,
Прібудь, прібудь, муй миленький,
Хоч ш чужобі стороні.

¹⁾ Бувько, чорногуб. ²⁾ По болоті.

*Ой ой якже я маю
До тебе прибуватъ,
Я нї сїна нї обрѣку,
Нїчим конї попасатъ.*

*Ой далї мнї пристолѣта
На тї галонкї стрилѣтъ,
Ни забїв я нї галонькї
Нї яснѣго сокола.*

*Кличе мила милїмькѣго
Із гуляньня вечератъ;
Ей вечерай, моя мїла,
І самѣя здоровѣ.*

(Владислав Курашкевич: Przegląd gwar wojewodztwa Lubelskiego, стор. 321).

II. Середньо-полїськї говори.

48. К а в к а.

(Запис Е. Полїшука в с. Туровї, Мовирщина).

Жилъ двѣс бѣдних людзѣй, жуѣнка і чоловѣк; у їх родзілосѣ¹⁾ двїцѣ²⁾ і нїтѣ не хоцѣв хрїсціці. Одзїн старѣц пришов і каже: „Дѣцє я перехрїсці“³⁾. Вуѣнї далї. Вуѣн понюѣс⁴⁾ і перехрїсцїв і прїнюѣс за полѣх⁴⁾ трї копѣйкї. І сказав старѣц: „Через гуѣд⁵⁾ ви мнє прїнесцѣ пироги, а бѣдзє урѣмѣ⁶⁾, колї клубѣчок прїкѣціца“⁴⁾. На другїй дзєнь жуѣнї устѣлї і поглядзѣлї, гдѣз Госпѣѣд положїв трї копѣйкї, аж там копѣ грѣшїй. Прїшовѣ гуѣд; жуѣнї ўзвѣл грѣшїй; поїшлї і купїлї мукї і спєклї пирогуѣ. Прїкоцівса клубѣчок, чоловѣк узвѣл пироги і пайшов за тим клубѣчком.

(Н. Дурново: Хрестоматїя в українськѣй дїялектологїї, стор. 22).

49. Л е г е н д а.

(Запис Н. Коробкї в с. Біловїж, Овруччина).

Був колїс маскаль. Служив вун⁷⁾ цару⁸⁾ 25 лѣт, прїйшов домѣв⁹⁾, дай нє вподобалосѣ вму. „Пойду, кає¹⁰⁾, послужу ще Богу“.

¹⁾ Народилося. ²⁾ Дїтя. ³⁾ Повнїс. ⁴⁾ Перецолах. ⁵⁾ По роцї. ⁶⁾ Час. ⁷⁾ Він. ⁸⁾ Царь.. ⁹⁾ Додому. ¹⁰⁾ Кажє.

Прийшов ун¹⁾ на небо тай став кляя²⁾ ворут на вартв. Аж іде смерть до Бога, пьтатисо³⁾, кого брать. А вун кае: „Постуй, я сам пойду“. От пошов он¹⁾ до Бога, тай кае: „Так і так, аж смерть прийшла питать, кого вв⁴⁾ можна брать“. А Боз кае: „Нехай бере старих людей“. Москаль пошов тай кае⁵⁾: „Гриви старих дуби“. Смерть гривла, гривла та знедужала.

(Н. Дурново: Хрестоматія з української діалектології, ст. 21).

III. Східньо-поліські говори.

50. З народніх вірувань.

(Запис В. Грінченка - В. Зубка, в Чернігівщині).

Адна⁶⁾ дівчина вишла з хати и бачить у церкві світилице⁷⁾. Вана⁷⁾ пашла⁸⁾ туди, аж там мёртвие гавіють⁹⁾. А хресна матка їс¹⁰⁾ угледвла, та й каже: „Іди, дочко, швитче, а то ек¹¹⁾ угледить тебе рудна матка, дак іззість. Дак вана і утєкла.

(Е. Ф. Кароський: Русская діалектологія, стор. 170).

51. Весільні пісні.

(Запис І. Абрамова з Глухівщини).

Посилай, Мотечка, в сад соловейка
По рудного батенька,
А зазуленьку на укроменьку¹²⁾
По рудную матюнку.
Ще соловейко не долетав,
Батюнко промовляв:
— „Чого, соловейко, чого, маленьки,
За якими послами?“
— „От твого дитяти,
Тебе питати, щоб порядочок дати“.
— Рад би я встати, порядок дати,
Да неволенька моя:
Сирая земля груди налегла;
Зелени моруг¹³⁾ очи налюг¹⁴⁾,
Никудь проглянути.
Ищемилися¹⁵⁾ кари оченьки і біли рученьки,
Не лязя¹⁶⁾ міні встать.

(Н. Дурново: Хрестоматія з україн. діалектології, ст. 32, 33).

¹⁾ Він. ²⁾ Коло, біля. ³⁾ Питатися. ⁴⁾ Ів. ⁵⁾ Одна. ⁶⁾ Світиться. ⁷⁾ Вона. ⁸⁾ Пішла. ⁹⁾ Говіють. ¹⁰⁾ І. ¹¹⁾ Як. ¹²⁾ Укромний = затишний, самітний. ¹³⁾ Моріг. ¹⁴⁾ Наліг. ¹⁵⁾ Замкнулися. ¹⁶⁾ Не сила, не могу.

Г. З ПЕРЕХІДНИХ ГОВОРІВ.

52. Голосіння над батьком.

(Запис О. Курило з 1923. р. в с. Гречаній Греблі, Прилуччина).

*Мий татусиньку, мий голубоньку!
Мий татусиньку, мий соловейчку!
Да накажй ж нашій матыньці,
Да накажй ж нашій голубоньці,
да нитай жи вона приліне,
да нитай жи вона провідає,
да нитай жи вона мине навчить,
як мині жить і як мині дїтѡк воспитать¹⁾.
І братї ж мої, соколи мої,
і стрічайти нашого батинька і познавайти його,
і мстичко²⁾ пробіраїти тля³⁾ його.
Да нашѡ ж ти його, матынько, пириманюши:
у тебе дочкі й синѡчки там єсть,
а в нас одїн татусинько тут був, та й ти того забрала.*

(О. Курило: Матеріяли до української діалектології та фольклористики, стор. 7 і д.).

Г. БАЧВАНСЬКИЙ ГОВІР.⁴⁾

53. Роввой духа.

(Частина нарису о. дра Гавриїла Костельника).

Младки⁵⁾ пупчок ружи роздумовал о божим швецѡ⁶⁾. А облачок, котри закуковал на тот швет, бул ище барз мали.

— А, боже слунко, божи швет! Сама святосц, сама радосц! Цали⁷⁾ швет — белаве божо небо! (Бо през тот мали облачок ружа ані не видзела жем⁸⁾).

— О, кед бим⁹⁾ могла попатриц¹⁰⁾ на божи швет през векши облачок — през сто облаки!

Прешол дзень¹¹⁾, а на ружовим пупчку ше одхилл вден листо-

¹⁾ Нагодувати, викормити. ²⁾ Місце. ³⁾ Для. ⁴⁾ Бачванські українці, це переселенці з XVIII ст. з Закарпаття в Бачку. Головний їхній осередок: містечко в Руській Керестур. Вони зберегли свій говір; цим говором (з великими впливами словацької, сербської й хорватської та угорської мов) друкують часопис „Руські Новини“ й ін. Цим говором пише м. ін. о. др. Гавриїл Костельник, що його один нарис тут у скороченні подаємо. ⁵⁾ Молоденький. ⁶⁾ Про божий світ; швет = світ. ⁷⁾ Цілий, увесь. ⁸⁾ Земля. ⁹⁾ Коби я. ¹⁰⁾ Поглянути. ¹¹⁾ День.

чок¹). Розширел ше вй облачок. Прешол и други дзень, та ше од-
хилля²) и други лісточок ружового квета.

И преходзели дні и лісточки ше одхилляли вден за другим,
а зос. пупчка постала уж чудесна, розквітнута ружа.

И адхила себе ружа:

— О, тельо шветла³), тельо воздугу! А белаве небо нспре-
меране...! Ище ше баржей⁴) сцем⁵) розвивац, ище баржей и чим
скорей!

И пришли дні, кед ше ружово лісточки як гадзабни аж по-
одхилляли и повишамі. На сто облаки — широки и отворени —
патрела ружа на швет, а кед витрик задул, чула го аж коло
шерца⁶).

Теди ше уж чисто не радовала⁷), але ше радосц⁸) зос смут-
ком мишала... правдива святосц зос лукаву...

54. Переклад вірша П. Тичини „Гаї шумлять“ на бачванський
говір С. Саламона:

Гаї шумя —

А я слухам.

Хмарки бежа,

Любуем ше.

Любуем ше — чудуем ше,

Чом то души мойї
так весело.

Гаї шумлять —

Я слухаю.

Хмарки біжать —

Милуюся.

Милуюся — дуюся,

Чого души мойї
так весело.

Гей, дзвон идзе —

Зос далёка.

Думки предзе —

Над полями.

Над полями — лялми,

Купаюци мкс —
як ластовку.

Гей, дзвін гуде —

Іздалеку.

Думки пряде —

Над нивами.

Над нивами — приливами.

Купаюци мене —
мов ластівку.

А я идзем, идзем —

Зворушени.

О кимі думку предзем —

Шпиваюци.

Шпиваюци — козаюци

Під цизи шепот травок
голубяци.

Я йду, йду —

Зворушений.

Когось все жду —

Співаюци.

Співаюци — козаюци

Під тихий шепіт трав
голублячий.

¹) І по приголосівці означає її зміякшену вимову, отже: лісточок.
²) Відхилися. ³) Світло. ⁴) Більше. ⁵) Хочу. ⁶) Серця. ⁷) Не раділа. ⁸) Радість.

Цошка мріє гай —
Над річкою,
Гет неба край —
Як золото.
Як золото — поклато,
Гори — дирхци рика,
як музика.

Щось мріє гай —
Над річкою.
Гет неба край —
Як золото.
Мов золото — поколото,
Горить — тремтить ріка
як музика.

Д. УКРАЇНСЬКА МОВА В АМЕРИЦІ.

55. Відривки в розмов.

(Запис Ф. Луцева в м. Дібік, Йова в П. А. в р. 1933).

I. жінка: Галов¹⁾ Кумотро²⁾.

II. жінка: Ог, галов, давном Вас не виділа.

— Я же бо тепер дістала джав³⁾, то все бизи⁴⁾.

— А я гадала, що ви з Джаном⁵⁾ поїхали на вакейшен⁶⁾.

— Ой, де там, жінонько, на вакейшен; тепер не час на туд-тайми⁷⁾. (Змінюють тему).

— А як, чи вдався вам той кейк⁸⁾, що ви пекли на свята?

— Сюр! кейк удався, але пай⁹⁾ ні. (Знову зміна теми).

— Де тепер йдете?

— Та йду на маркет¹⁰⁾, заплачу били¹¹⁾ за летрик¹²⁾; тай за газ¹³⁾ ще може купю Дюли¹⁴⁾ яку дресину¹⁵⁾ та й стакенци¹⁶⁾, бо вже гет подерла.

— А я буду клинувати¹⁷⁾ нині гавз¹⁸⁾, бом ще не мила, як перед Крисмусом¹⁹⁾.

— То туд бай²⁰⁾.

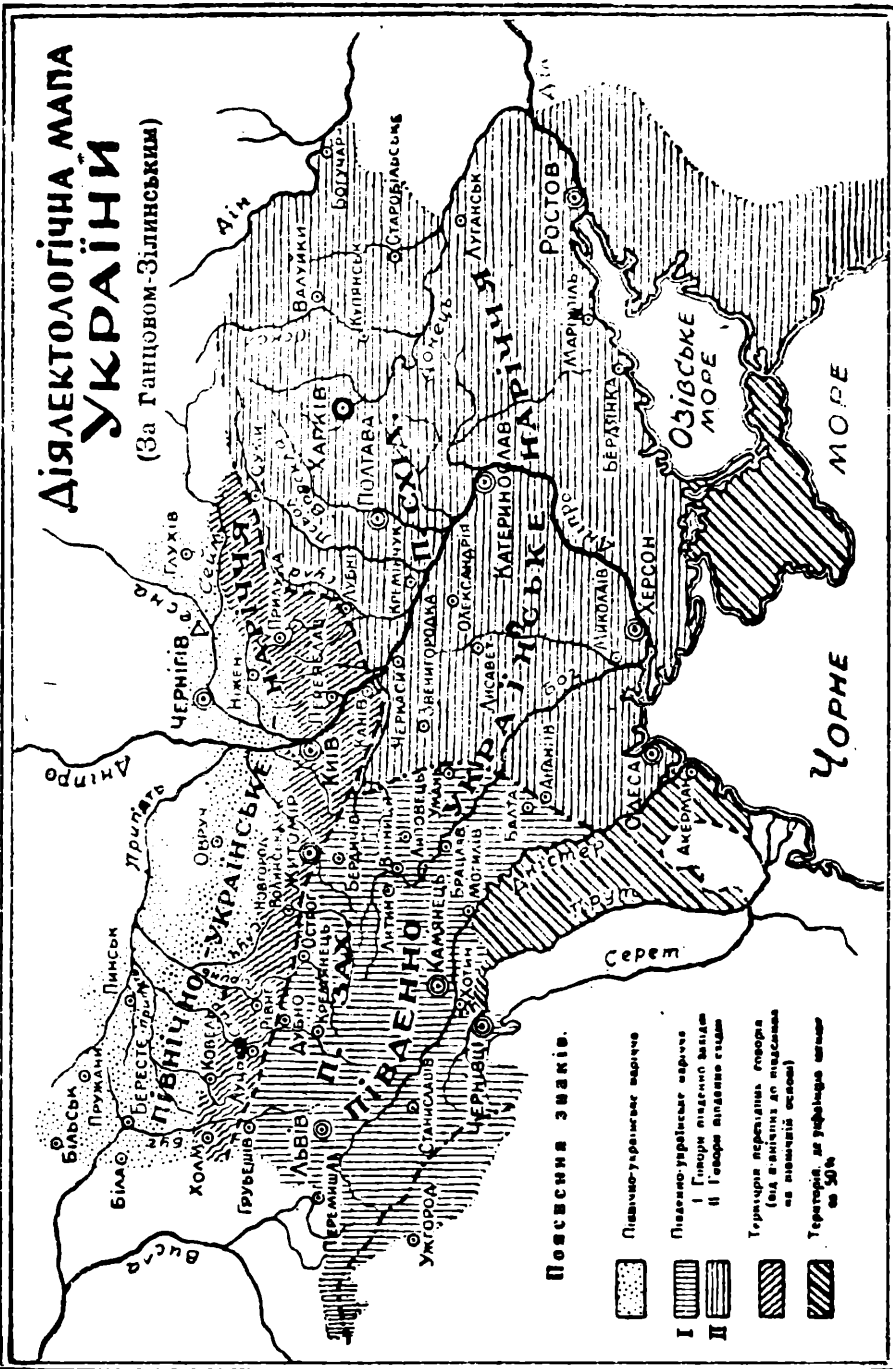
— Туд бай!

(„Рідна Мова“, Р. I, стор. 275 і д.).

¹⁾ Коротке поздоровлення в англійській мові: Hallo. ²⁾ Кумо. ³⁾ Праця, зайняття. ⁴⁾ Зайнята. ⁵⁾ Іван. ⁶⁾ Відпочинок, вакації. ⁷⁾ Добрі часи, гуляння. ⁸⁾ Медяник, торт. ⁹⁾ Паляниця, що її начиняють яблуками, або черешнями. ¹⁰⁾ Базар. ¹¹⁾ Рахунок. ¹²⁾ Електрика. ¹³⁾ Газ. ¹⁴⁾ Юлія. ¹⁵⁾ Сукенка. ¹⁶⁾ Панчохи. ¹⁷⁾ Чистити. ¹⁸⁾ Хата, мешкання. ¹⁹⁾ Різдво. ²⁰⁾ Бувай здорова.

ДІАЛЕКТОЛОГІЧНА МАПА УКРАЇНИ

(За Ганцовом-Зілинським)

Повсюдні зв'язки.

- Північно-українське нареччя
- Південно-українське нареччя
- I Голубий підласний зв'язок
- II Голубий підласний зв'язок
- Територія перетинання сторона (від виміщаного зв'язку на південній стороні)
- Територія, де розбігання становить до 50%

5. ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЕЛЯ ДЕЯКИХ ГОВОРОВИХ ПРІКМЕТ.

Ізання	Розвій	Звук а по м'якій та й	Г. зв. вставне а, н	М'які прикметники	Наросток -ець	Даваль-никодн. чоловіч. іменників	картопля	ярмарок
кін але: принос	льє побіч: лєс	зяць вєжсу	здоровя мєсо	синий	злонец	чоловікови	груді бандіри компєрі крумплі	ярмарок
кінь приньє	льєс	"	здоровя мєсо побіч: здоровєч мєтєсо	"	злонец	чоловікови	бульба ріпа бурєшка	ярмарок
кінь приньє	"	зєць вєжсу	здоровє мєсо	"	злонец	"	бурєшка	єр̄марок
кінь побіч: кін приньє	"	"	здоровєс мєтєсо	"	злонець побіч: злонец	"	бараббь бульба бїб бульбан	ярмарка
кінь приньє	"	зєць вєжсу	здоровєс мєсо	"	злонець	"	бараболя картопля	єр̄малок
"	"	"	здоровя мєсо побіч: здоровєч мєтєсо	синий	"	"	бараболя бузобіля манци-бурка	ярмарок

П І В І С Н О - С Х І Д Н Е					П І В І Н І Ч Н Е				
книжк.	книжк	льс	вять вяску	здоровя мясо	синій	злюпець	чоловікові	картопля	кормарок
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
книжк.	книжк	ліс але: лесі	зять, вяску побіч: зять, вяску	здорове мясо	сині	злюпець	чоловіку	картопля побіч: картопля	"
книжк.	книжк	"	"	здоровя мясо	"	злюпец	"	картопля бульба	"
книжк.	книжк	"	зять вяску	"	"	злюпиц	"	картопля	кормарок

6. ЯК ЗАПИСУВАТИ ГОВОРИ?

§ 20. Способи записувати говори (діалектологічна транскрипція) різняться від звичайного правопису. Є багато способів записувати говори. Найбільш науковий спосіб, це вживання до записів т. зв. чеської латинки, де кожному звуковому відповідно окремий знак, напр. *Šečel'enko najbližšej ukrajinš'kuj polet*. Цей спосіб надто складний і тому в цій книжці вжито простішої системи. Вичерпний перегляд букв і знаків, що їх уживають у діалектологічній транскрипції подає проф. Іван Зілинський у праці: „Opis fonetyczny języka ukraińskiego“ (Краків 1932).

Коли йде про передачу української абетки латинськими буквами взагалі (латинську транскрипцію), то тут треба відрізнати два основні способи перепису: науковий і практичний.

Наукова (мовознавча, славістична) транскрипція така: а — a; б — b; в — v; г — h; ґ — g; д — d; е — e; є — je; (після голосівок і апострофа) або 'e (після приголосівок); ж — ž; з — z; и — y; і — i; ї — ji; й — j; к — k; л — l; м — m; н — n; о — o; п — p; р — r; с — s; т — t; у — u; ф — f; х — ch (або x); ц — c; ч — č; ш — š; щ — šč; ю — ju; (після голосівок і апострофа), або 'u (після приголосівок); я — ja; (після голосівок і апострофа) або 'a (після приголосівок); ь — '.

Практична транскрипція використовує тільки альфабетний засіб даної мови. Тимто можна говорити про німецьку, італійську, французьку, англійську й т. п. практичну транскрипцію української абетки.

Німецька практична транскрипція української абетки така: а — a; б — b; в — w; г — h; ґ — g; д — d; е — e; є — je; ж — sh (теж sch); з — z; и — y; і — i; ї — ji; й — j; к — k; л — l; м — m; н — n; о — o; п — p; р — r; с — s; т — t; у — u; ф — f; х — ch; ц — c; ч — tsch; ш — sch; щ — sisch, schtsch; ю — ju; я — ja; ь — ' (апостроф).

Приклади: Kyjiw (Київ), Kamjanec' Podil's'kuj (Кам'янець Подільський), Iwan Zaritschnuj (Іван Зарічний), Bohdan Kastschenko, або Kaschtschenko (Богдан Каченко), Dmytro Podoroshnjak, або: Podoroschnjak (Дмитро Подорожняк), Shoma Bilowusenko-Nyz'kuj (Хома Біловусенко-Низький), Petro Zahorodec'kuj (Петро Загородецький), і т. п.

Упрощення: Шипучих приголосівок ч, ж, ш, щ, в практичній німецькій транскрипції не подвоюємо, нпр.: Zarishja (Заріжжя), Zaritschja (Заріччя), Pidljashja (Підляшшя).

Система, що її переведено в цій книжці, це в основі сьогочасний український правопис (гражданка); вона тільки в кількох місцях відбігає від звичок цього правопису. І так:

а) щодо голосівок, то

1. введено окремий знак для т. зв. заднього *и* (положення язика середнє, піднесенє, ряд задній) а саме: *ы*, нпр. *сын*,

2. ненаголошені *е, о* зазначено здебільшого як *и, у* (замість отисло-наукового *e^н, o^н*), нпр. *нисе, куржѹт*,

3. обнижене під наголосом *и* вазначено здебільшого як *е* (замість *е^н*), нпр. *убѣе*,

4. бойківське т. зв. *е* нащяте вазначено як *и* (замість: *ѣ*), нпр. *ннись*,

5. дифтонги (двозвук) мають (разом із відповідними приголосівками) вартість одного складу, нпр. *Бѹог*, *кѹинь*;

б) щодо приголосівок, то

1. знак *ѣ* перед голосівками визначає губно-зубну (часом двогубну) протиснену приголосівку, нпр. *вода*, після голосівки на кінці складу визначає т. зв. нескладотворче *ѹ*, нпр. *взяѣ* (= *в* вимові *взяѹ*), в інших випадках *ѣ* заступлено нескладотворчим *ѹ*, нпр. *хѹоп*, *така ѹстанова*,

2. т. зв. середнє (півзм'якшене) *л* вазначено знаком *л^н*, нпр. *мол^ноко*,

3. *й* перед голосівками *е*, *і*, *а*, *у* вазначено т. зв. прейотованими голосівками *ѣ*, *ї*, *я*, *ю* з тим, що цю вартість вони мають після голосівок, нпр. *моя*. або на початку слова, нпр. *яблін*; після приголосівок (з винятком губних *п*, *б*, *ѣ*, *ѣ*) вони мають вартість *ѣ* = *ѣе*, *я* = *ѣа*, *ю* = *ѣу*, тобто вартість голосівок, що м'якшать попередні приголосівки (з виїмком губних), нпр. *лавкѣ*, *зять*, *сюди*;

б) м'якшення приголосівок повне вазначено звичайним зм'якшальним знаком *ь*, нпр. *свѣсьць*, півзм'якшення маленьким зм'якшальним значком угорі, нпр. *вєсьнї*;

г) наголос вазначено звичайним наголосовим знаком над відповідною голосівкою, нпр. *дєрѣва*.¹⁾

¹⁾ Крім того деякі знаки пояснено ще окремо у відповідних місцях.

Література

- Головацький Я.: Розправа о язичѣ южнорускомѣ и єго нарѣчїяхъ, Львів 1849.
- Потебня А.: Замѣтки о малорусскомѣ нарѣчїи. Воронеж 1871.
- Михальчук К.: Нарѣчїя, поднарѣчїя и говоры южной Россїи въ связи съ нарѣчїями Галичины. (Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскїй край П. Чубинскаго, т. VII, С. Петербургъ 1877).
- Ogopowski E.: Kilka słów o narzeczach i gwarach języka ruskiego. (Rozprawu Akad. Nauk w Krak. 1883).
- Соболевскій А.: Опыт русской діалектологіи, ч. III, Малорусское нарѣчїе. (Живая старина, 1892, т. IV.).
- Михальчук К.: Къ южнорусской діалектологіи (Кіев. Стар., 1883, т. X.).
- Статистика въ области діалектологіи (Кіев. Стар., 1893).
- Что такое малорусская (южнорусская) рѣчь? (Кіев. Стар., 1899).
- Открытое письмо А. Н. Пылину, Київ 1909.
- Шимановскій: Звуковыя и формальныя особенности народных говоров Холмской Руси, Варшава 1897.

- В е р х р а т с ь к и й** Іван : Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів, ч. I (Записки Н. Т. Ш. т. XXVII—XXX.); ч. II, (тамже, т. IX, XLIV, LVX).
- Говор замішанців, тамже, т. III.
 - Про говор Долівський, тамже, т. XXV. і XXXVI.
 - Про говор галицьких Лемків (Збірник фільологічної секції Н. Т. і Шевч., т. V.).
 - Дещо до говору буковинсько-руського (Jagić-Festschrift, Berlin 1908).
 - Говор Батюків (Збірник фільологічної секції Н. Т. і Шевч., т. XV.).
 - Über die Mundarten der Marmaroscher Ruthenen, Stanislaw 1883.
 - Die ruthenischen Mundarten (Österreich in Wort u. Bild, Wien 1898).
 - Der Dialect von Uherci bei Lisko in Galizien (Archiv für slavische Philologie Bd. XV—XVI).
- К а р с ь к и й** : Матеріали для изученія сѣверно-малорусскихъ говоро́въ, Выпускъ I. (Извѣстія отдѣленія языка и словесности Академіи Наукъ) т. III, кн. 3; Выпускъ II. (Сборникъ 2. отдѣленія Акад. Наукъ, т. LXXV, ч. 6., С. Петербургъ 1903).
- Б р о к** Оляф : Угросское нарѣчіе села Убли. (Исслѣдованія по русско-му языку Имп. Акад. Наукъ, С. Петербургъ 1899).
- Zum kleinrussischen in Ungarn, (Archiv für slavische Philologie, Bd. XVII).
 - Aus der ungarischen Slavenwelt. (ibidem Bd. XXI).
 - Weitere Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze, Kristiania 1899.
 - Очерк физиологіи славянско́й рѣчи (Энциклопедія славянско́й філологіи, т. V, С. Петербургъ 1910).
 - Slavische Phonetik, Heidelberg 1911.
- Г я д а т ю к** В. : Словаки чи Русини? (Записки Н. Т. Ш., т. XLVII).
- Русини Пряшівської епархії і їх говори. (Записки Н. Т. Ш., т. XXXV.)
- Т о м а ш і в с ь к и й** С. : Етнографічна карта Угорської Русі (Сборникъ славяновѣдѣнія, т. III, С. Петербургъ 1910).
- В о л о ш и н** Авг. : О письменномъ язѣцѣ подкарпатскихъ Русинов. Ужгород 1921.
- Г о л о с к е в и ч** Г. : Описаніе говора села Бодачевки Подольско́й губерніи (Извѣстія отд. русскаго языка и слов., т. XIV).
- Я р о ш е н к о** : Украинская сказка въ фонетической транскрипціи (Извѣстія, т. XIV, 1909 р. кн. 1.).
- Украинскія фонограммы въ фонетической транскрипціи. (Извѣстія, т. XVII, 1912 р. кн. III).
- М и х а л ь ч у к** К. і **Т и м ч е н к о** Є. : Програма до збирання діалектичних одміл української мови. (Записки Н. Т. в Києві 1910).
- М и х а л ь ч у к** К. і **К р и м с ь к и й** А. : Програма для збирання особенностей малорусскихъ говоро́въ. (Изданіе Имп. Акад. Наук, С. Петербургъ 1910).
- Т и м ч е н к о** Є. : Українська грамати́ка, т. I, Київ 1907.
- Причинки до української діалектології (Записки Н. Т. в Києві, т. I, 1908 р.).
- К а м и н с ь к и й** В. : Отчетъ о поѣздкѣ въ волынское Полѣсье для изученія народныхъ говоро́въ (Извѣстія, т. XVI, 1911, кн. 4.).
- Отчетъ о поѣздкѣ по волынскому Полѣсью (Извѣстія 1914, т. XIX, кн. 2.).
- С в я ц і ц ь к и й** І. : Бойківський говір села Вітля. (Записки Н. Т. Ш., т. CXIV).
- З і л и н с ь к и й** І. : Проба упорядкування українських говорів (Записки Н. Т. Ш., т. CXVII і CXVIII).

- Дурново Н.: Хрестоматія по малорусской діалектології, Москва 1913.
- Дурново Н., Соколов Н., Ушаков Д.: Опыт діалектологической карты русского языка въ Европѣ съ приложением очерка русской діалектології, Москва 1915 р. (Труды Московской Діалектологической Комиссії, ч. V).
- Гайцов в Всеолод: Характеристика поліських дифтонгів і шляхи їх фонетичного розвитку. (Записки історично-філологічного відділу Української Академії Наук в Києві, кн. 2.—3., Київ 1923).
- Діалектологічна класифікація українських говорів (в карту), (Збірник ІФВ УАН, № 14,) Київ 1923.
- Куряло Ол.: Фонетичні та деякі морфологічні особливості говірки села Хоробричів, Збірник ІФВ УАН, № 21, Київ 1924.
- Спроба пояснити процес зміни *о, е* в нових закритих складах в півд. групі українських діалектів, (Збірник ІФВ УАН, № 80,) Київ 1928.
- Матеріали до діалектології та фольклористики, (Збірник ІФВ УАН № 85), Київ 1928.
- До характеристики і процесу монофтонгізації чернігівських дифтонгічних звуків, (Україна V, Київ 1925).
- Наконечна Г. і Vasmer M.: Ukrainische Texte (1. aus Čudyn, Kr. Radomyšl; 2. aus Sapožnikova, Kr. Ostrogožsk; 3. aus Krečceviče, Kr. Kowel; 4. aus Oleški, Kr. Dněprovsk), Berlin 1934—5.
- Янув Ян: Gwara małoruska Moszkowiec i Siwki Naddniestrzańskiej, Львів 1926.
- Зілинський Ів.: Так зване сандгі в українській мові (Symbolae Rozwadowski II, 1928).
- З фонетичних студій I. У справі лямбілізації та веларизації в українській та деяких інших слов'янських мовах. (Lud Słowiański: I,) Краків 1930.
- Карта українських говорів з поясненнями, Варшава 1933.
- Границі бойківського говору (Літопис Бойківщини X, Самбір 1938).
- Павлькевич Ів.: Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей, Прага 1938.
- Кілька заміток до останку аориста в закарп. говорах. (Записки Н. Т. Ш. CXLI—III, 1925).
- Говір села Велашковець б. землинської жупи на Закарпатті. (Записки Н. Т. Ш. XCIX, 1930).
- Відношення півд.-карп. говорів укр. мови до всіх інших укр. говорів і передовсім до півн.-карпатських. (Записки Н. Т. Ш. CLV, 1937).
- Лемківсько-бойківська границя в Чехословаччині. (Літопис Бойківщини X, Самбір 1938).
- Штібер З.: Wschodnia granica Lemków. (Spraw. PAU XL 1935).
- Gwary ruskie na zachód od Oporu. Warszawa 1938.
- Пшеп'юрська М.: Надсянський говір, Варшава 1938.
- Наконечна Г. і Рудницький Яр.: Ukrainische Mundarten. Südkarpatoukrainisch (Lemkisch, Bojkisch und Huzulisch). Berlin 1940.
- Рудницький Яр.: З фонетики бойківського говору, (Літопис Бойківщини VII, Самбір 1936).
- Kilka izofon ze wschodnich obszarów Bojkowszczyzny (Lud Słowiański VI, Краків 1937).
- Важливіші ізофони на півночі центральної Бойківщини (Літопис Бойківщини X, Самбір 1938).
- Die Erforschung der ukrainischen Sprachinseln (відбитка), Berlin 1941.
- Lemberger ukrainische Stadtmundart, Berlin 1943.
- Südkarpatoukrainisch aus Pnyca (Bojkenland), Berlin 1944.

ДЕ ЩО Є?

1. Загальні уваги	3
2. Поділ і головні признаки українських говорів	5
3. Територіяльне розміщення говорів	10
4. Зразки українських говорів	12
А) Південно-західня група говорів	12
Б) Південно-східня група говорів	27
В) Північна група говорів	35
Г) З перехідних говорів	38
Г) Бачванський говір	38
Д) Українська мова в Америці	40
5. Діалектологічна мапа України	41
6. Порівняльна табеля деяких говорових примет	42
7. Як записувати говори	44